

Revâiü'l-Beyân fî Tefsîrü'l-Âyâti'l-Ahkâm min el-Kur'ân

AHKÂM TEFSİRİ

Muhammed Ali Sâbûnî

Tercüme

Mazhar TAŞKESENLIOĞLU

İstanbul , Hicrî 1445 / Milâdî 2023

İçindekiler

Mütercimim Önsözü / 25
Yazarın Önsözü / 27

FÂTİHA SÛRESİNE GİRİŞ / 31

<i>Fâtiha Sûresi'nin Fazileti Hakkında Vârid Olan Hadis-i Şerîfler</i>	32
<i>Bazı Sûrelerin Faziletleri ile İlgili Bir Uyarı</i>	32
<i>İstiâze'nin Tefsiri</i>	33
<i>Besmele-i Şerîfin Tefsiri</i>	34
<i>Besmelenin Mânası</i>	35

1. DERS

FÂTİHA SÛRESİ / 37

FÂTİHA SÛRESİNİN LAFZÎ TAHLİLİ	37
FÂTİHA SÛRESİNİN İCMÂLÎ MÂNASI.....	43
<i>Fî Zilâlî'l-Kur'ân'da Fâtiha'nın Mânası</i>	44
FÂTİHA'NIN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER.....	46
FÂTİHA'DAKİ ŞER'Î HÜKÜMLER.....	50
<i>Besmele, Kur'ân'dan bir âyet midir?</i>	50
<i>Besmelenin namazda okunmasının hükmü nedir?</i>	55
<i>Fâtiha'nın namazda okunması farz mıdır?</i>	56
<i>İmâma tâbi olan müslüman, Fâtiha'yı okuyacak mı?</i>	59
FÂTİHA SÛRESİNDEKİ TEŞRÎH HİKMETLER	60

2. DERS

SİHRİN ŞERİATTEKİ YERİ VE HÜKMÜ / 63

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	64
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	66
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	67
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	68
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	70
<i>Sihrin gerçekten tesiri var mıdır?</i>	70
<i>Sihir Türleri</i>	71
<i>Sihri öğrenmek ve öğretmek, mubah mıdır?</i>	75
<i>Sihirbaz, öldürülür mü?</i>	77
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	78
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎH HİKMETLER	78

3. DERS

KUR'ÂN-I KERİM'DE NESH / 80

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	80
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	82
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	82
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	83
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	84
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	86
<i>Neshin, semâvî dinlerde olması câiz midir?</i>	86

<i>Kur'ân-ı Kerim'de nesh, kaç kısımdır?.....</i>	89
<i>Âyetin Hükümü Nesholduğu Hâlde, Lafızlarının Okunmasının Hikmeti Nedir?</i>	91
<i>Kur'ân, sünnet (hadis)le nesh olunur mu?.....</i>	91
<i>Nesh eden hüküm, nesh edilen hükümden daha ağır ve daha zor olur mu?.....</i>	92
<i>Haberle ilgili âyetlerde, nesh olur mu?.....</i>	93
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	94
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	94
<i>“Mehâsin et-Te'vîl” Tefsirine Göre, Âyetin Teşrî'i Hikmeti</i>	95

4. DERS

NAMAZDA KÂBE'YE YÖNELME / 97

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	98
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	99
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	100
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	101
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	102
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	106
<i>Kur'ân'da “Mescid-i Haram” sözünden maksat nedir?.....</i>	106
<i>Namazda Kâbe'nin bizzat kendisine mi, yoksa bulunduğu yere mi yönelmek farzdur?.....</i>	107
<i>Kâbe üzerinde kılınan namaz, sahih midir?.....</i>	110
<i>Bir kimse, namaz kılariken nereye bakmalıdır?.....</i>	110
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	111
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	111

5. DERS

SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y / 114

ÂYETİN LÂFZÎ TAHLİLİ.....	114
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	115
ÂYETİN NÜZÛL SEBEBİ.....	116
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER.....	117
ÂYETDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER.....	117
<i>Safâ ile Merve arasında sa'y yapmak farz mıdır, sünnet midir?.....</i>	117
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	120
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	120

6. DERS

ŞER'Î İLİMLERİ KETMETME (GİZLEME) / 122

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	122
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	124
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	124
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ.....	124
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	125
<i>Bu âyet, yalnız yahudi ve hıristiyan âlimleri hakkında mı nâzil olmuştur?.....</i>	125
<i>Kur'ân okumasını ve dinî ilimleri öğretmek için ücret almak câiz midir?</i>	125
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	127
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	127

7. DERS

TEMİZ ŞEYLERİN MUBAH, PİS ŞEYLERİN HARAM OLUŞU / 128

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	128
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	129
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	129
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	130
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	131
<i>Murdar bir hayvanın yalnız eti mi, yoksa herhangi bir uzuv veya parçasından faydalanmak mı haramdır?.....</i>	131
<i>Ölmüş balık ve çekirgenin hükümü nedir?</i>	131

Hayvan kesildikten sonra, içinden çıkan ceninin temizliği hususunda hüküm nedir?.....	133
Ölmüş hayvan eti yemenin dışında, onun diğer organlarından faydalanmak mubah mıdır?.....	133
Hayvan kesildikten sonra et veya damarlarda akmayıp kalan kanın hükmü nedir?.....	134
Domuz'un hangi kısımları haramdır?.....	134
Zarûrette kalan kimse, murdar ölmüş hayvan etinden ne kadar yiyebilir?.....	135
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	136
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	136

8. DERS

KISÂSIN İNSANLARA HAYAT VERİŞİ / 139

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	139
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	140
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	141
ÂYETLERİN TEFŚİRİNDEKİ İNCELİKLER	141
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	143
Hür, köle ile müslüman, zımmî ile kısâs yapılır mı?.....	143
Baba, oğlunu öldürürse kısâs yapılır mı?.....	148
Bir toplum, bir adamı öldürürse o toplumun tümüne kısâs yapılır mı?	149
Katil, kısâs yapılırken ne ile öldürülür?.....	150
Kısâs hükmünü, kim icrâ eder?	151
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	151
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	151

9. DERS

ORUCUN MÜSLÜMANLARA FARZ OLUŞU / 153

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	154
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	156
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	157
ÂYETLERİN TEFŚİRİNDEKİ İNCELİKLER	158
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	161
Ramazan orucundan önce, müslümanlara oruç farz mıydı?.....	161
Hangi hastalık ve yolculuk, oruç yemeyi mubah kılar?	162
Hangi yolculuk, oruç yemeyi mubah kılar?.....	163
Misafir ve hasta için oruç yeme, ruhsat mıdır, yoksa azîmet midir?	165
Yolculukta oruç tutmak mı, yoksa açmak mı daha faziletlidir?	167
Kazaya kalan Ramazan orucunu, diğer bir zaman ara vermeden kaza etmek farz mıdır?.....	167
"... Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidye (lazımdır)..." âyetinde, "gücü yetmeyenler"den maksat, kimlerdir?	168
Hamile ve emzikli kadınların, Ramazan orucu tutup tutamayacağı hakkındaki hüküm nedir?	169
Ramazan ayının başlangıcı ne ile tespit edilir?	170
Ramazan ayı hilâlinin, ülkelere göre doğuş yerlerinin farklı oluşuna itibar edilir mi?.....	171
Hata ile Ramazan orucunu bozan bir kimsenin hükmü nedir?	171
Cünüblük, oruç tutmaya engel midir?	172
Nâfile oruç tutan kimse, orucunu bozarsa kaza etmesi farz mıdır?.....	172
İtikâf nedir ve hangi câmilerde yapılır?	173
İtikâf müddeti ne kadardır? İtikâf süresince oruç tutmak, onun şartlarından mıdır?.....	174
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	175
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	175

10. DERS

İSLÂM'DA SAVAŞIN MEŞRUIYYETİ / 177

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	178
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	178
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	179
ÂYETLERİN TEFŚİRİNDEKİ İNCELİKLER	180
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	181
Cihad, müslümanlara ne zaman farz kılındı?	181
Savaşı meşrû' kılan ilk âyet hangisidir?.....	183
Mekke harâmında savaşmak, mubah mıdır?	183

Âyette, “Haddi tecavüz”den maksat nedir?	185
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	186
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	187

11. DERS

HACC VE UMRE YAPMA / 188

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	190
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	190
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	191
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	192
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	193
ÂYETLERDEKİ ŞER’Î HÜKÜMLER	194
Umre, hac gibi farz mıdır?	194
“İhsâr”, hastalık ve düşmanı kapsar mı?	195
Umre veya hac niyetiyle ihrama giren kimsenin, menâsikini yerinde yapması engellendiği zaman, ihramdan çıkmak istediği takdirde ne yapması lazımdır? Kurban kestiği takdirde nerede kesecektir?	196
Temettü haccı yapan kimse, kurban bulamazsa ne yapar?	197
Temettü haccı için kesilen kurban, hangi şartlarda vâciptir?	198
Âilesi, Mescid-i Haram’da bulunmayanlar kimlerdir?	199
Hac ayları, hangi aylardır?	199
Hac aylarından önce, hac için ihrama girmek câiz midir?	200
İhramlı iken neleri yapmak haramdır?	200
Arafat’ta “vakfe” yapmanın hükmü nedir? Ne zaman başlar?	201

12. DERS

HARAM AYLARDA DÜŞMANLA SAVAŞMA / 202

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	203
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	203
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	204
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	205
ÂYETLERDEKİ ŞER’Î HÜKÜMLER	206
Haram oylarda savaşmak, mubah mıdır?	206
Riddet (İslâm’dan dönme), insanın amelini yok eder mi?	207
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	208

13. DERS

KUMAR VE İÇKİNİN HARAM EDİLİŞİ / 209

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	209
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	210
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	210
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	211
ÂYETLERDEKİ ŞER’Î HÜKÜMLER	214
“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar...” âyeti, içkinin haram olduğuna delâlet eder mi?	214
“Hamr (şarab)” nedir? Her müskir (sarhoş edici şey)e hamr denir mi?	214
Hangi kumar çeşitleri haramdır?	216
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	216

14. DERS

MÜŞRİK KADIN VE ERKEKLERLE EVLENME / 218

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	218
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	218
ÂYETİN NÜZÛL SEBEPLERİ	219
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	219
ÂYETTEKİ ŞER’Î HÜKÜMLER	220
Ehl-i kitap (yahudi ve hristiyan) kadınlarla evlenmek haram mıdır?	220
Müslüman kadınlarla evlenmeleri haram olan müşrikler kimlerdir?	222
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	223

15. DERS

AY HALİNDEKİ KADINDAN KAÇINMA / 224

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	224
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	225
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	225
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	226
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	227
<i>Ay hali olan kadından ne kadar kaçınılması farzdır?</i>	227
<i>Ay halindeki hanımıyla cinsî münasebette bulunan erkeğin, nasıl bir keffâret vermesi lazımdır?</i>	228
<i>Kadınlarda ay hali, en az ve en çok kaç gündür?</i>	229
<i>Bir kimsenin, ay halindeki karısıyla cinsî münasebette bulunması ne zaman helâldir?</i>	230
<i>Âdet halindeki kadının neleri yapması haramdır?</i>	231
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	231
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	231

16. DERS

ÇOK YEMİN ETMEKTEN SAKINMA / 233

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	233
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	234
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	234
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	234
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	236
<i>"Lağv" yemininden maksat nedir? Keffâreti var mıdır?</i>	236
<i>Îlâ ve şer'î hükmü nedir?</i>	237
<i>Îlâ yemininde, kadına zarar verme düşünülür mü?</i>	238
<i>Âyette "fey"den maksat nedir?</i>	239
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	239
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	240

17. DERS

İSLÂM'DA TALÂK / 241

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	242
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	243
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	243
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	244
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	246
<i>Boşanan, boşanmış hamile ve ay hali görmeyen kadınların iddet müddetleri ne kadardır?</i>	246
<i>Âyette, "Kurû"dan murat nedir?</i>	247
<i>"Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz." âyetinin anlamı nedir?</i> 249	
<i>"Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler..." âyeti,</i> <i>Talâk-ı ric'î (bir veya iki talâkla) ve Talâk-ı bâinle (üç talâkla) tamamen</i> <i>kocasından ayrılan kadınlar hakkında umûmî midir?</i>	250
<i>Talâk-ı ric'înin (bir veya iki talâkun) hükmü nedir?</i>	250
<i>Üç talâkı ifade eden bir cümle ile üç talâk mı, yoksa bir talâk mı meydana gelir?</i>	251
<i>Âyetteki, "Talâk, iki defadır." cümlesinden maksat nedir?</i>	255
<i>Erkeğin, âilesinden talâk karşılığı mal alması mubah mıdır?</i>	255
<i>Üç talâkla kocasından ayrılan bir kadının şer'î hükmü nedir?</i> <i>Kadının kendisini boşayan kocasıyla, tekrar evlenmesi helâl midir?</i>	257
<i>Muhallil nikâhı, sahih midir?</i>	258
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	260
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	261

18. DERS

ÇOCUK EMZİRME / 262

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	262
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	263
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	264
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	264

ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	265
Âyetteki, "anneler" kelimesinden maksat nedir?.....	265
Çocuğu emzirmek, anneye farz mıdır?	266
Haram olmayı gerektiren süt emme süresi ne kadardır?	266
Çocuk emziren kadının nafakası, nasıl tespit edilir?.....	267
"... Mirasçıya düşen (vazife) de bunun gibidir" âyetinden maksat nedir?.....	268
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	268
ÂYETTEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	269

19. DERS

KOCASI ÖLEN KADININ İDDET SÜRESİ / 270

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	270
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	270
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	271
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	271
(Mevzumuz olan) âyet, kocası ölen kadının bir sene iddet beklemesini emreden âyeti nesh eder mi? 271	
Kocası ölen hamile kadının, iddet süresi ne kadardır?	272
İhdâd nedir? Kocası ölen kadın, ne kadar tahdîd yapar?.....	273
Kadının iddet beklemesi, neden farzdır?	275
ÂYETTEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	275

20. DERS

İDDET SÜRESİNDE KADINA İŞARETLE DÜNÜR OLMA VE KADININ EVLİLİKLE MEHRE HAK KAZANMASI / 277

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	278
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	279
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ	279
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	280
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	281
İddet bekleyen kadına, evlenmek maksadıyla talepte bulunmanın hükmü nedir?	281
İddet bekleyen kadınla yapılan nikâh sahih midir yoksa fâsit midir?	282
Evlendikten sonra cinsî münasebette bulunmadan boşanan bir kadının hükmü nedir?.....	283
Mut'a (nakit para veya mal)ın her boşanan kadına verilmesi farz mıdır?	285
Mut'a nedir ve miktarı ne kadardır?	285
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	286
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	286

21. DERS

FAİZİN SOSYAL ZARARLARI / 288

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	289
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	290
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ	291
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	291
FAİZİN HARAM OLUŞ MERHALELERİ	294
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	295
İslâm'da haram kılınan ribâ nedir?.....	295
Faiz miktarı az olursa mubah mıdır?"Ey iman edenler! Ribâyı öyle kat kat yemeyin" âyetinden maksat nedir?	296
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	297
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	298

22. DERS

KÂFİRLERLE DOSTLUĞUN YASAKLANIŞI / 300

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	300
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	301
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	301
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	301

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	302
Kâfirleri Dost Edinmenin Haramlığına Delâlet Eden Âyetler	302
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	303
Savaşta kâfirlerden yardım istemenin hükmü nedir?	303
Âyette "Takîyye" kelimesinin anlamı ve hükmü nedir?	304
Yalancı Peygamber ile Bazı Sahâbeler Arasındaki Kıssa	305
Kâfirleri dost edinmek ve onları İslâm devletinde çalıştırmak câiz midir?	305
Kâfir ve fâsıklarla, idare-i maslahat yapmanın hükmü nedir?	306
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	306

23. DERS

İSLÂM'DA HACCIN FARZ OLUŞU / 307

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	307
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	308
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ	308
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	308
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	309
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	311
Harem-i şerîf (Kâbe)'de cinâyet işleyen kimsenin hükmü nedir?	311
Fakir ve kölenin hac yapma hükmü nedir?	312
Kadının mahreminin yanında bulunması, onun için hac farzının şartlarından mıdır?	313
Hacçı farz kılan şartlar nelerdir?	314
Birden fazla hac yapmak farz mıdır?	314

24. DERS

İSLÂM'DA TAADDÛD-İ ZEVCÂT VE HİKMETİ / 316

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	317
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	317
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	318
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	319
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	320
Rahimle bir şey dilemenin hükmü nedir?	320
Bâliğ olmayan yetime mal teslim edilir mi?	322
Âyetteki "nikâh edin" tabiri nikâh akdinin farz mı, yoksa mubah mı olduğuna delâlet eder?	322
Âyetteki "ikişer, üçer, dörder" kelimelerinin mânaları nelerdir?	323
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	324
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎİ HİKMETLER	325

25. DERS

YETİM MALLARINA VERİLEN ÖNEM VE KORUNMASI HUSUSUNDA GÖSTERİLEN YOLLAR / 328

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	329
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	330
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	330
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	331
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	333
Âyetteki "sefihler" kelimesinden maksat kimlerdir?	333
Sefih, malını tasarruftan ah konur mu?	333
Yaşlı insanların mallarına el konur mu?	335
Vâsilerin, yetimlerin mallarından yemeleri mubah mıdır?	336
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	337

26. DERS

NİKÂHLARI HARAM OLAN KADINLAR / 338

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	339
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	340
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	341

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	341
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	342
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	343
Kadına evlilikte verilecek mehir ne kadardır?.....	343
Âyetteki "kuvvetli teminât" (misak-ı galiz)den maksat nedir?.....	345
Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir?.....	345
Bir kimse evliliğinden önce veya sonra, kayınvalidesi ile zina yaparsa karısı kendisine haram olur mu?.....	347
Mut'a nikâhı nedir, fakihlerin bu husustaki görüşleri nelerdir?.....	349
Mut'anın Haram Olduğuna Dâir Deliller	350
Mut'a Nikâhı Hakkında Allâme Şevkânî'nin Bir Tahkikatı	351
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	352
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	352

27. DERS

KARI-KOCA ARASINDAKİ GEÇİMSİZLİĞİ GİDERME YOLLARI / 355

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	356
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	356
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ	357
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	358
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	360
Serkeş bir kadını irşad etmenin merhaleleri nelerdir?.....	360
Serkeş kadına verilecek cezalar âyetteki tespite göre mi yapılmalıdır?.....	361
Hakemlerin akraba dışından olması câiz midir?.....	362
"(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz..." âyetinin muhatapları kimlerdir?	362
Hakemlerin karı-kocadan izin almadan onları birbirlerinden ayırma salâhiyetleri var mıdır?.....	363
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	364
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	364

28. DERS

CÜNÛB VE SARHOŞLARA NAMAZ KILMANIN HARAM OLUŞU / 367

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	367
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	368
ÂYETİN NÜZÛL SEBEBİ	368
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	369
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	370
"Sarhoşken namaza yaklaşmayın" âyetinden maksat nedir?.....	370
Teyemmümü mubah kılan sebepler nelerdir ve kaçır?	372
Âyetteki "mülâmeset" kelimesinden maksat nedir?	373
Âyetteki "temiz toprak"tan maksat nedir?.....	375
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	376

29. DERS

ADAM ÖLDÜRMEİN GÜNAH VE CEZASI / 377

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	378
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	378
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	379
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	380
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	382
Adam öldürme kaç türdür? Bunların hangisinde keffâret vermek farzdır?.....	382
Kasden adam öldürme ve cezası nedir?	384
Âzâd edilecek kölenin (rakabe) taşıyacağı şartlar nelerdir ve kimlerin âzâd etmesi farzdır?.....	386
Hatâen adam öldürmede diyet kimin üzerine farzdır?	387
Kasden veya hatâen adam öldürmede verilen diyetin miktarı ne kadardır?.....	388
Kasden adam öldüren katilin tevbesi kabul edilir mi?	389
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	391

30. DERS

SAVAŞTA NAMAZ KILMA / 392

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	393
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	394
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	395
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	395
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	396
ÂYETLERİN ŞER'Î HÜKÜMLERİ	398
<i>Seferde namaz kısaltılır mı?</i>	398
<i>Hangi sefer, namazların kısaltılarak kılınmasını mubah kılar?</i>	400
<i>Namazı kısaltmayı mubah kılan seferin müddeti ne kadar olmalıdır?</i>	401
<i>Savaş meydanında namaz nasıl kılınır?</i>	401
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	402

31. DERS

YİYECEK MADDELERİNDEN HELAL VE HARAM OLANLAR / 403

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	404
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	405
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	406
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLERİ	406
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	408
<i>Âyetteki "ahidler" kelimesinden maksat nedir?</i>	408
<i>Âyetin işaret ettiği hayvanların etlerinden haram olanlar hangileridir?</i>	409
<i>Şer'î kesim nasıl yapılır?</i>	410
<i>Yırtıcı hayvanlarla kuşların avladıkları hayvanların hükmü nedir?</i>	411

32. DERS

ABDEST VE TEYEMMÜMÜN HÜKÜMLERİ / 413

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	414
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	414
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	415
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	415
<i>Ehl-i kitabın kestiği hayvanların hükmü nedir?</i>	415
<i>Yahudi ve hristiyan kadınla evlenmenin hükmü nedir?</i>	417
<i>Abdesti bozulmayan kimsenin namaz kılacağı zaman yeniden abdest alması farz mıdır?</i>	417
<i>Baş meshetmenin hükmü nedir ve başın ne kadarına meshedilir?</i>	418
<i>Cünüblük nedir, cünüb kimsenin neleri yapması haramdır?</i>	420
<i>Gusül alırken ağız ve buruna su vermenin hükmü nedir?</i>	421
<i>Su bulunduğu zaman hasta ve yolcunun hükümleri nelerdir?</i>	421
<i>Teyemmümde elleri dirseklerle meshetmek farz mıdır?</i>	422
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	423
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	424

33. DERS

HIRSIZLIĞIN VE YOL KESMENİN CEZASI / 425

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	426
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	427
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	428
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	428
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	428
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	430
<i>Âyette şer'î hükümleri bildirilen muharipler, yol kesenler kimlerdir?</i>	430
<i>Âyette vârid olan hükümler arasında bir tercih yapılır mı?</i>	431
<i>Asma cezası nasıl uygulanır?</i>	432
<i>Hırsızın eli ne zaman ve hangi şartlarda kesilir?</i>	432
<i>Hırsızın eli nereden kesilir?</i>	434
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	435

34. DERS

YEMİNİN KEFFÂRETİ, İÇKİ VE KUMARIN HARAM EDİLMESİ / 437

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	438
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	438
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	438
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	439
<i>Yemin çeşitleri.....</i>	<i>439</i>
<i>Yemini bozmadan evvel keffâret vermek sahih midir?.....</i>	<i>441</i>
<i>Yemin keffâreti orucunu aralıksız tutmak şart mıdır?.....</i>	<i>442</i>
<i>Hamr kelimesi sarhoş edici bütün maddeleri şâmil midir?</i>	<i>442</i>
<i>Haram olan Hamr'ın bizzat kendisi de pis midir?</i>	<i>443</i>
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	443
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	444

35. DERS

MESCİDLERİN İMAR VE TAMİRİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 445

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	445
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	446
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	446
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	446
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	447
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	448
<i>Âyetteki "mescidleri imar etmek"ten maksat nedir?.....</i>	<i>448</i>
<i>Âyetteki "mescid" kelimesinden, maksat nedir?.....</i>	<i>448</i>
<i>Mescidlerin imarında kâfirleri istihdâm etmek câiz midir?</i>	<i>449</i>
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	449

36. DERS

**MÜŞRİKLERİN MESCİD-İ HARAM'A GİRMELERİNİN
YASAKLANMASI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 450**

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	450
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	451
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	451
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	451
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	452
<i>Âyetteki müşrikler kimlerdir?.....</i>	<i>452</i>
<i>Müşriklerin vücûdları da necis midir?</i>	<i>453</i>
<i>Müşriklerin mescidlere girmelerine mâni olunmalı mı?.....</i>	<i>453</i>
<i>Cizye nedir, kimlerden ve ne kadar alınır?</i>	<i>455</i>
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	456

37. DERS

GANİMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 457

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	457
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	458
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	458
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	459
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	460
<i>Ganimetin hükmü ve taksim usûlü nedir?.....</i>	<i>460</i>
<i>Bazı mücâhidlere ganimetten fazla pay verilmesi.....</i>	<i>460</i>
<i>Tenfîl ganimetten mi, beşte bir (humus)tan mı verilir?</i>	<i>461</i>
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	462

38. DERS

CEPHEDEN KAÇMA İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 463

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	463
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	464

ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	465
<i>Cepheden kaçmak büyük günahlardandır.</i>	465
<i>Düşman ne kadar olursa kaçmak haramdır</i>	465
<i>Zarûret halinde cepheden kaçmak câiz midir?</i>	466
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	466

39. DERS

GANİMETLERİN TAKSİM USÛLÜ HAKKINDAKİ HÜKÜMLER / 467

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	467
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	468
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	468
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	468
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	469
<i>Ganimet ile fey aynı şey midir?</i>	469
<i>Humus nasıl taksim edilir?</i>	470
<i>Ganimet nasıl taksim edilir?</i>	472
<i>Bu âyet Enfal Sûresi 1. âyeti nesh eder mi?</i>	472
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	472

40. DERS

KURBANLA İLGİLİ HÜKÜMLER / 473

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	473
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	474
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	474
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	474
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	475
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	475
<i>Âyetteki "el-büdü'n" kelimesi deveyi olduğu gibi sığırı da ifade eder mi?</i>	475
<i>Kurbanda efdal alan hangi hayvanın kesimidir?</i>	476
<i>Hacda kesilen kurbanın etinden yemenin hükmü</i>	477
<i>Hacdaki kurbanın kesim yeri ve zamanı</i>	477
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	478
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	478

NÛR SÛRESİNE GİRİŞ / 480

41. DERS

ZİNA İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 482

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	482
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	483
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	484
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	485
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	487
<i>İslâm'ın başlangıcında zinanın cezası nasıldı?</i>	487
<i>Bekâr ve evlilerin zina cezaları nelerdir?</i>	487
<i>Sopa Cezası Kesin Bir Kur'ânî Nassla Sâbittir</i>	488
<i>Recm, Mütevâtir Sünnetle Sâbittir</i>	488
<i>Recm ile sopa bir arada uygulanır mı?</i>	491
<i>Bekâr zâni sürgün edilir mi?</i>	493
<i>Sürgün Cezası Kadına da Uygulanır mı?</i>	494
<i>Evlî bir zimmînin zina cezası nedir?</i>	495
<i>Cezaları kim uygulatır?</i>	497
<i>Sopanın şiddet derecesi ve vuruş şekli nasıl olmalı?</i>	498
<i>Zina, İçki ve İftira Haddindeki Darplar Aynı Şiddette mi Olur?</i>	499
<i>Sopa hangi âzâlara vurulur?</i>	500

<i>Suçluları hadden kurtarmak haramdır</i>	502
<i>Zina cezasının uygulanmasında şahitler hazır bulunur mu?</i>	503
<i>Homoseksüellik, sevicilik ve hayvanlarla temasta bulunmanın hükmü nedir?</i>	503
<i>Fakihlerin Homoseksüellikle İlgili Görüşleri</i>	504
<i>Sevicilik ve Hayvanlarla Temasin Hükümleri</i>	506
<i>Zina suçu nasıl tespit edilir?</i>	507
<i>Zinadaki Şahâdetin Şartları</i>	507
<i>Mâ'iz b. el-Eslemî Hâdisesi</i>	508
<i>Gâmidîye'nin Hâdisesi</i>	508
<i>Zina eden bir kadınla evlenmek sahih midir?</i>	509
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	511
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	511

42. DERS

ZİNA İFTİRASI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 513

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	513
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	514
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	514
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLERİ	515
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	516
<i>Muhsan kelimesinin mânası nedir?</i>	516
<i>Zina iftirasının şartları nelerdir?</i>	516
<i>Haddi icâb ettiren sözler nelerdir?</i>	519
<i>Bir topluluğa zina iftirası atmanın hükmü</i>	520
<i>Şahitlerin âdil olmaları şart mıdır?</i>	521
<i>Şahitlerin toplu halde şahâdet etmeleri şart mıdır?</i>	522
<i>Bir hüre iftira atan köle veya câriyenin cezası ne olur?</i>	523
<i>İftira cezası Allah'ın hukukundan mı, yoksa kulların hukukundan mıdır?</i>	523
<i>Müfterî tevbe ederse şahâdeti kabul edilir mi?</i>	524
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	526
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	526

43. DERS

LİÂN İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 528

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	528
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	529
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	529
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	530
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	531
<i>Liân ne zaman gerekir?</i>	531
<i>Liân yemin mi, yoksa şahâdet midir?</i>	532
<i>Kâfirlerin, kölelerin ve zina iftirası suçundan cezalanmış kişinin liân yapması câiz midir?</i>	533
<i>Liân imamın huzurunda olmasa da câiz midir?</i>	533
<i>Liânın yapılış şekli ve yolu</i>	534
<i>Erkek veya kadından birinin liândan dönüşü haddi gerektirir mi?</i>	535
<i>Liân âyeti zina iftirası ile ilgili âyetin hükmünü nesh eder mi?</i>	536
<i>Liândan sonra karı-koca birbirinden ayrılır mı?</i>	537
<i>Liândan sonra koca kendisini yalanlarsa karısı ona tekrar verilir mi?</i>	538
<i>Liândan sonra liâna vesile olan çocuk annesine verilir mi?</i>	539
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	539
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	540

44. DERS

HZ. ÂİŞE'YE ATILAN İFTİRADAN SONRAKİ HÜKÜMLER / 542

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	543
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	543
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	544
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	545

HZ. ÂİŞE'nin Özellikleri	547
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	547
İşlenen günah sâlih amelleri yok eder mi?	547
Kötülük yapanı affetmek farz mıdır?	548
Yeminini bozanın keffâret vermesi farz mıdır?	548
Hayırlı bir işi terk için yapılan yemin sahîh olur mu?	550
Resûlullah'ın zevcelerine zina iftirası atmak küfür müdür?	550
Kâfir ve fâsıkları lânetlemek câiz midir?	551
Resûlullah'ın zevcelerinin kesin olarak cennete gideceklerine hükmedilebilir mi?	552
HZ. ÂİŞE'ye Atılan İftira Vak'ası	554
Buhârî ve Müslim'e Göre İfk Hâdisesi	555
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	558

45. DERS

MÜSLÜMANLARI ZİYARET HUSUSUNDA İZİN İSTEMENİN ÂDÂBI / 560

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	560
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	561
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	561
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	562
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	562
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	563
Selâm izinden önce mi verilecektir, sonra mı?	563
İzin kaç defa istenir?	564
İzin istemenin hikmeti nedir?	565
Mahremlerin odalarına izinsiz girilebilir mi?	565
Ziyaretçi kapının neresinde ve nasıl durmalıdır?	565
İzin istemek ve selâm vermek farz mıdır?	566
Kadınlar ve köleler için de izin istemek farz mıdır?	566
Hangi hallerde evlere izinsiz girmek mubahtır?	567
İzinsiz olarak yabancı bir evi gözlemenin hükmü nedir?	567
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	569
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	569

46. DERS

KADINLARIN ÖRTÜNMESİ VE YABANCI KADINLARA BAKMANIN HÜKMÜ / 570

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	571
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	571
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	572
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	573
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	574
Yabancı kadınlara bakmanın hükmü nedir?	574
Erkek ve kadında avretin sınırı nedir?	575
Açılması haram olan zînet nedir?	579
Kadınların önünde zînetlerini açabilecekleri mahremleri kimlerdir?	580
Müslüman bir kadının kâfir bir kadına karşı avreti?	581
Hür bir kadın kölesine karşı zînetlerini açabilir mi?	582
Âyetteki kadın ihtiyacı duymayan erkekler kimlerdir?	583
Kadınların karşılarında örtünmeyecekleri çocukların yaşı ne olmalıdır?	584
Kadının sesi avret midir?	584
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	586
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	586
Yüzü Açmak Bid'attir	587

47. DERS

EVLİLİĞİ TEŞVİK VE ZİNADAN KAÇINMA / 590

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	591
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	591
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	592

ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	592
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	593
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	595
Âyet-i kerîmenin muhatabı kimlerdir?	595
Evlenmek farz mıdır, müstehab mı?	596
Velinin bâliğa oları bekâr kızını zorla evlendirmesi câiz midir?	597
Kadının kendi başına nikâh akdi yapması câiz midir?.....	598
Hür bir erkeğin bir câriye ile nikâh akdi yapması câiz midir?.....	598
Efendi köle ve câriyesini evlenmeye zorlayabilir mi?.....	599
Karı-koca fakirlik sebebiyle birbirinden ayrılabilirler mi?.....	599
Mut'a nikâhının hükmü nedir?	600
Efendinin kölesi ile mükâtebe yapması farz mıdır?.....	601
"Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."âyetinin muhatabı kimlerdir ve verilecek malın ölçüsü nedir?.....	602
Zinaya zorlamak nedir ve zorla yapılan zinada erkek ve kadından had düşer mi?.....	604
Câhiliye Devrinde Zina	605
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	605

48. DERS

HALVET VAKİTLERİNDE ODALARA GİRMEK İÇİN İZİN İSTEMENİN ÂDÂBİ / 607

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	608
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	608
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	609
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	609
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	610
Âyetin muhatabı kimlerdir?.....	610
Âyetteki, "sağ ellerinizin mâlik olduğu" ifadesinden maksat nedir?.....	610
Çocuklar mükellef olmadıkları halde bu âyete nasıl muhatab olurlar?.....	611
Âyetteki izin alma farz mıdır yoksa müstehab mı?.....	611
Çocuklar kaç yaşında bâliğ olurlar?.....	612
Koltukaltı ve etek kılının bitmesi bâliğ olmaya delâlet eder mi?.....	613
Küçük çocuklara farzları ve ibadetleri yerine getirmeleri emredilir mi?	614
Âyetteki "rubalarını bırakmak"tan maksat nedir?	615
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	616
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	616

49. DERS

AKRABA EVLERİNDE YEMEK YEMENİN MUBAHLİĞİ VE ÂDÂBİ / 618

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	618
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	619
ÂYETİN NÜZÛL SEBEBİ	619
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	620
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	621
Âyetteki evlerde yemek yemeden maksat nedir?.....	621
Vekil, müvekkilin malından yiyebilir mi?	622
Sâdik dostların malından izin almadan yemek mubah mıdır?.....	622
Yemekte ortaklığın hükmü nedir?.....	623
Yakın akrabasından birşey çalanın eli kesilir mi?.....	623
Bu âyetin hükmü izin isteme âyeti ile nesh edilmiş midir?.....	624
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	624
ÂYETTEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	625

50. DERS

ANNE-BABAYA HAYIR VE İTAAT ETMEK / 627

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	627
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	628
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ	629

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	629
ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	630
<i>Haramlığa sebep olan süt emzirmenin müddeti ne kadardır?</i>	630
<i>Gebeliğin şer'î müddeti ne kadardır?</i>	631
<i>Oğlunu öldüren baba kısas edilir mi?</i>	631
<i>Dinen mahzuru olan şeylerde anne ve babaya taat edilir mi?</i>	632
<i>Mü'min olmayanların yoluna gitmek sahih midir?</i>	632
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	633
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎ HİKMETLER	633

51. DERS

CÂHİLİYETTE VE İSLÂM'DA EVLAT EDİNMENİN HÜKMÜ / 634

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	635
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI	635
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	636
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	637
ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	639
<i>Peygamberlerden günah sâdir olur mu?</i>	639
<i>Zihâr haram mıdır?</i>	640
<i>Evlât edinme câiz midir?</i>	640
<i>Âyetteki "hata" ve "taammüd" kelimelerinden maksat nedir?</i>	641
<i>Birisine "kardeşim" veya "efendim" demek câiz midir?</i>	642
ÂYETLERDEN ALACAGIMIZ DERSLER	642
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎ HİKMETLER	643
Câhiliye Devrinde Evlât Edinme.....	643

52. DERS

VERÂSETİN YALNIZ AKRABALIKLA OLMASI / 646

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	646
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	646
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	647
ÂYETİN NÜZÛL SEBEBİ	648
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	648
ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	649
<i>İmâm üzerine, müslüman fakirlerin borçlarını ödemek vâcip midir?</i>	649
<i>Resûlullah'ın zevceleri hem erkek, hem kadın mü'minlerin mi anneleridir, yoksa yalnız erkek mü'minlerin mi?</i>	649
<i>Evlenmede haramlık Resûlullah'ın bütün zevcelerine tespit edilir mi?</i>	650
<i>Anne tarafından olan akrabalar (zevi'l-erhâm)mirasçı olurlar mı?</i>	650
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	651
ÂYETTEKİ TEŞRÎ HİKMETLER	652

53. DERS

NİKÂHLI BİR KADINI MÜNASEBETTE BULUNMADAN BOŞAMANIN HÜKMÜ / 653

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	653
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	654
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	654
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	654
ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	655
<i>Bir kadın nikâh akdinden önce boşanabilir mi?</i>	655
<i>Evlenen çiftin yalnız kalmaları iddet ve mehri gerektirir mi?</i>	657
<i>Tek talâkla boşanan bir kadını kocası ric'at ettikten sonra onunla cinsi münasebette bulunmadan tekrar boşarsa kadının iddeti ilk talâktan itibaren mi sayılır, yoksa ric'attan sonraki talâkın vukûundan itibaren mi sayılır?</i>	658
<i>Boşanan her kadına mal vermek vâcip midir?</i>	658
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	659
ÂYETTEKİ TEŞRÎ HİKMETLER	659

54. DERS

RESÛLULLAH'IN EVLENMESİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER / 661

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	662
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	662
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ	663
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	663
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	664
"Ücret" ve "hibe" kelimeleriyle nikâh yapılabilir mi?	664
Resûlullah'a nikâhla helâl olmak için hicret etmek şart mıdır?	667
Resûlullah'ın indinde kendisini hibe eden kadın var mıydı?	668
Zevceleri arasında taksimât yapmak Resûlullah'a da farz mıydı?	668
Bir Şüphe ve Şüphenin Reddi	669
Şüphenin Reddi	670
Resûlullah'ın Çok Evlenmesinin Hikmetleri	671
1. Talimî hikmet	671
2. Teşrîî hikmet	672
3. İctimâî hikmet	674
4. Sîyâsî hikmet	675
Mü'minlerin Temiz Anneleri	677
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	684

55. DERS

DAVETE İCÂBETİN ÂDÂBİ / 686

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	686
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	687
ÂYETİN NÜZÛL SEBEBİ	688
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	689
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	690
Bir evde davetsiz yemek yeme câiz midir?	690
Düğün yemeği yenildikten sonra oturmak haram mıdır?	691
Hicâb emri yalnız Resûlullah'ın zevcelerine mi, yoksa bütün kadınlara mıdır?	691
Resûlullah'ın vefatı ile zevcelerinden nikâh kalkmış mıdır?	691
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	692
ÂYETTEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	693

56. DERS

RESÛLULLAH'A SALÂT VE SELÂM GETİRMENİN ÂDÂBİ VE HÜKMÜ / 694

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	694
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	695
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	695
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	696
Peygambere Salât ve Selâm Getirmenin Fazileti	697
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	697
Resûlullah'a salât ve selâmın okunuş tarzı nasıl olmalıdır?	697
Allah'ın ve meleklerin Resûlullah'a salât okumalarının mânası nedir?	699
Resûlullah'a salât ve selâm getirmek farz mıdır, sünnet mi?	700
Namazda Resûlullah'a salât getirmek vâcip midir?	701
Peygamberden başkasına salât ve selâm okunması câiz midir?	703
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	703
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	704

57. DERS

İSLÂM'DA KADININ ÖRTÜNMESİ / 705

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	705
ÂYETİN İCMÂLÎ MÂNASI	705
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	706
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	707

Örtünmek bütün kadınlara farz mıdır?.....	707
Örtünmenin şekli nedir?.....	708
Kadına yüzünü örtmesi farz mıdır?.....	709
Şer'î örtünmenin şartları?.....	711
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	712
ÂYETTEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	713
Kadın Hürriyetine Dâir	714

58. DERS

HEYKEL, RESİM VE FOTOĞRAFLA İLGİLİ HÜKÜMLER / 716

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	717
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	717
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	718
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	718
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	721
Süleyman aleyhisselâm'ın şeraitinde heykel yapmak mubah mıydı?.....	721
İslâm şeriatinde heykel ve sûretlerin hükmü nedir?.....	721
Resim ve Heykelin Haram Olduğuna Dâir Deliller.....	722
Resim ve Heykelin Haramlık İletî.....	723
Sûretlerin Çeşitleri	725
Resim ve Heykellerden Hangileri Haramdır?.....	725
Mubah Olan Resim ve Heykeller	726
Âlimlerin Resim Hakkındaki Görüşleri.....	727
Fotoğrafın Hükmü Nedir?.....	728
Sûretlerin Haramlığı Hakkında Vârid Olan Şüpheler	730
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	732
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	732

59. DERS

ŞERİATTE HİLENİN YERİ / 734

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	734
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	735
Eyyüb aleyhisselâm'ın Kıssasından Maksat Nedir?	735
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	736
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	737
Eyyüb aleyhisselâm'ın hanımını dövmek için yemin etmesinin sebebi nedir?.....	737
Terbiye için kadının dövülmesi mubah mıdır?	740
Bir demet sapla vurmak Eyyüb aleyhisselâm'a has bir hüküm müdür, yoksa unûmî müdür?	741
Terbiye için kadına vurulacak darbın ayrı ayrı vurulması şart mıdır?.....	741
İslâm şeriatinde hile yapmak câiz midir?.....	742
Allah'ın fiilleri maslahata tabii midir?.....	743
Yemini yerine getirmek mi, bozup keffâret vermek mi daha efdaldir?.....	743
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	744
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	744

60. DERS

İSLÂM'DA SAVAŞ / 746

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	746
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	747
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	747
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	749
Âyetteki "küfredenler" kimlerdir?.....	749
Âyetteki "boyunlarını vurun"dan maksat nedir?	749
"Yeter ki harp (erbâbî) ağırlıklarını bıraksın" âyetinden maksat nedir?.....	749
Esirleri öldürmek câiz midir?.....	750
Esirden fidye almak câiz midir?.....	751
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	754
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	754

61. DERS

BAŞLANILAN AMELİ TERK ETMENİN HÜKMÜ / 756

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	756
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	756
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	758
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	759
"Amellerinizi boşa çıkarmayın." âyeti başlanılan ibadetin tamamlanmadan terk edilmesinin câiz olmadığına delâlet eder.	759
Düşmanlarla sulh yapmak.....	761

62. DERS

HABERLERİ TAHKİK ETMEK / 762

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	763
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	763
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	764
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	766
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	769
Âdil bir adamın haberi kabul edilir mi?	769
Şahâdet ve rivâyette sahâbilerin adaletini araştırmak vâcip midir?	769
Fâsık ve bid'at ehlinin şahâdeti kabul edilir mi?	771
Fâsıkın velâyeti sahih midir?	773
İmâma karşı isyan edenlerin öldürülmesi farz mıdır?	773
Bağy fırkasının malları ganimet midir, yoksa sulhtan sonra onlara iade mi edilir?	775
Ashâb-ı Kirâm Arasında Vâki Olan İhtilâflar Hakkında Faydalı ve Mühim Bir Uyarı.....	776
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	777
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	777

63. DERS

KUR'ÂN'IN ABDESTSİZ OLARAK TUTULMASININ HARAM OLUŞU / 779

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	780
ÂYETLER ARASINDAKİ MÜNASEBET	780
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	780
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	781
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	782
"Siyânet edilmiş kitap"tan maksat nedir?	782
"Ona tam bir sûrette temizlenmiş ezanlardan başkası el süremez" âyetinden maksat nedir?	782
Kur'ân'ın elle tutulmasının hükmü nedir?	783
Allah Teâlâ'nın Kur'ân'daki yeminlerinin hikmeti nedir?	784
Kur'ân'da yapılan yeminlerin türleri nelerdir?	784
Allah'tan (c.c.) başkası ile yemin edilir mi?	786
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	786
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	786

64. DERS

ZİHÂR VE KEFFÂRETİ / 788

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	789
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ.....	789
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	790
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	791
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	793
Zihâr talâk gibi meşrû' mudur? Haram mıdır?	793
Zihârda hangi hükümler vardır?	793
Âyetteki "Dediklerini geri almak"tan maksat nedir?	794
Gayr-i müslim, zummî ve kitabının zihâr yapması sahih midir?	795
Cârîyeye de zihâr yapılabilir mi?	796
Kadın da zihâr yapılabilir mi?	796
Zihâr anne ile teşbihe mi mahsustur?	797
Zihârın keffâreti nedir?	797

<i>Zihâr yapan kimse keffâret vermedenzevcesiyile temasta bulunursa keffâreti ağırlaşır mı?</i>	798
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	799
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	799

65. DERS

RESÛLULLAH İLE MAHREM KONUŞMANIN ÂDÂBÎ / 801

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	801
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	802
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	802
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	803
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	804
<i>Âyetteki meclislerden maksat nedir?.....</i>	804
<i>Bir şahsın yerinde izinsiz olarak oturmak mubah mıdır?</i>	805
<i>Dışarıdan gelen âlim, fâzıl ve sâlih kişiye ayağa kalkmak câiz midir?.....</i>	806
<i>Resûlullah ile mahrem konuşmadan önce sadaka vermek vâcib midir?.....</i>	807
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	808

66. DERS

MÜSLÜMANLARLA MÜŞRİKLER ARASINDA EVLENMENİN HÜKÜMLERİ / 809

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	810
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	811
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	812
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	814
<i>Anlaşmalarda yapılan akid, erkekleri içine aldığı gibi kadınları da içine alır mı?.....</i>	814
<i>Müşrik bir kadın müslüman olarak İslâm ülkesine gelirse onun hükmü nedir?.....</i>	815
<i>Putperest bir kadınla evlenmek câiz midir?.....</i>	817
<i>Resûlullah kadınlarla nasıl biatleşirdi?.....</i>	818
<i>Kadınlarla Tokalaşmanın Haram Olduğuna Delâlet Eden Nasslar</i>	818
<i>Âyetteki, "... (emredeceğin) herhangi bir iyilikhususunda sana âsi olmamaları..." ifadesinden maksat nedir?.....</i>	819
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	820
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	820

67. DERS

CUMA NAMAZI VE HÜKÜMLERİ / 822

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	822
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	823
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	823
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	824
Cuma'nın Fazileti Hakkında Vârid Olan Hadisler	826
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	826
<i>Duyduğumuz zaman hemen koşacağımız ezan hangisidir?</i>	826
<i>Ezan okunurken veya ezan okunduktan sonra yapılan alış veriş sahih midir?</i>	828
<i>Cumanın sıhhati için hutbe şart mıdır?.....</i>	829
<i>Cuma namazı kaç kişi ile kılınır?</i>	830
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	831
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	831

68. DERS

TALÂKIN HÜKÜMLERİ / 832

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	833
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARİ	833
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	834
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	835
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	837
<i>Talâk mubah mıdır, mahzurlu mudur?</i>	837
<i>Talâk-ı sünnî hangisidir ve şartları nelerdir?.....</i>	838

<i>İddet bekleyen bir kadın evinden çıkabilir mi?</i>	839
<i>İddet bekleyen kadının evden çıkarılmasına sebep olan “kötülük”ten maksat nedir?</i>	841
<i>Karısını bir veya iki talâkla boşayan kişinin daha sonra tamamen boşamasında veya geri almasında şahit bulundurmasının hükmü nedir?</i>	842
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	843
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	843

69. DERS

İDDETİN HÜKÜMLERİ / 845

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	846
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	846
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	847
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	847
ÂYETLERDEKİ ŞER’Î HÜKÜMLER	848
<i>Ayhali görmeyen kadının iddeti nedir?</i>	848
<i>“Kadınlarınız içinden artık âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdetini görmemiş bulunanlar(ın iddetlerin)de şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır.” âyetinden maksat nedir?</i>	849
<i>Hamile kadının iddeti ne kadardır?</i>	849
<i>Boşanan her kadına ev ve nafaka verilecek midir?</i>	851
İddetin Hükümleri	851
<i>Boşanan kadının doğurduğu çocuğu emzirmesi farz mıdır?</i>	852
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	852
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	853

70. DERS

KUR’ÂN’IN TİLAVETİ HAKKINDA / 855

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	856
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MÂNALARI.....	856
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	856
ÂYETLERDEKİ ŞER’Î HÜKÜMLER	857
<i>Gece namazı Resûlullah’a farz mıydı?</i>	857
<i>Kur’ân’ı okurken sesi güzelleştirmek câiz midir?</i>	858

Mütercimim Önsözü

Muhakkak ki insanın âhiret için hazırlayacağı ve koşacağı en hayırlı emel Kur'ân'a hizmet etmektir. Çünkü Kur'ân bütün insanlığı cehâletin karanlığından kurtararak ilmin, medeniyetin ve adaletin ışığına çıkarmıştır. Kur'ân'dan önceki döneme bakıldığında görülen şey, yalnızca vahşettir. Kız çocuklarını diri diri gömecek kadar vahşet gösteren insanlar, Kur'ân'ın nûru ile aydınlandıktan sonra insanlık tarihinin en âdil, şefkatli, merhametli ve mütevazi örnek insanları haline gelmiştir. İşte bu bakımdan Kur'ân'a hizmet etmek insanı âhirette saâdete, dünyada da huzurlu ve sağlıklı bir hayata kavuşturur. Allah Teâlâ'ya sonsuz hamd ve senâ ederiz ki bizi bu yola O sevk etmiştir. Eğer O bizi bu yola sevk etmeseydi, bizim kendiliğimizden bu yola gitmemiz mümkün değildi. O'nun göndermiş olduğu son peygamber olan Hazreti Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.), âline ve ashâbına da ezelden ebede kadar alınıp verilen nefesler sayısınca salât ve selâm olsun.

Dilimizde Kur'ân-ı Kerim'in birçok zevât tarafından hazırlanmış tefsirleri mevcuttur. Ancak özellikle ahkâm âyetlerine ait bir tefsir bulunmamaktadır. Bu sebeple büyük bir boşluğu dolduracağına inandığımız böyle bir tefsiri dilimize kazandırmaya çalıştık. Bu mevzuda en meşhurları Cessâs ve İbnü'l-Arabî'ye ait olmak üzere Arapça birçok tefsir vardır. Fakat bunlar gerek dil ve üslûpları, gerek tasnif ve mevzuları işleyiş tarzları bakımından günümüzün ihtiyaç ve şartlarına uygun değildir. Ayrıca son derece hacimli oldukları için istifade edebilmek de çok zordur. Bundan ötürü çağdaş bir müfessirin eserini seçtik. *Revâi'ü'l-Beyân* isimli bu tefsirde bulunan birçok hususiyet diğerlerinde bulunmamaktadır. Adı geçen tefsirler de dahil olmak üzere bütün klasik tefsirlerden faydalanılarak hazırlanan bu tefsir ilgilenen herkese tatmin edici bilgiyi sunmaktadır.

Mekke Üniversitesi Şeriat Fakültesinde ders kitabı olarak okutulan bu eser, aşağıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere tabii olarak akademik bir hususiyet ve üslûp taşımaktadır. Ancak biz eseri her seviyedeki insanın dikkatli okuduğu takdirde anlayabileceği, istifade edebileceği bir üslûpla tercüme ettik. Müracaat edilen kaynak eserleri yeniden ele alarak müphem kalan yerleri gerek mevzu içinde, gerekse dipnotlar halinde yaptığımız ilavelerle açık ve anlaşılır hale getirmeye çalıştık.

Kitaptaki mevzular Kur'ân'daki nüzul sırasına göre tasnif edilmiştir. Fâtiha Sûresi'nden başlanarak ahkâm âyetleri sırasıyla işlenmiş, aynı mevzudaki âyetler birleştirilmemiştir. Kur'ân'ın aslı tertibine uygun bu tasnif içinde tabii olarak bazı mevzular tekrar edilmektedir. Meselâ, Talâk bahsi Bakara Sûresi'nin 331. âyetinin

tefsirinde geçtiği halde, Talâk Sûresi'nde yeniden ele alınmaktadır. Bu, yersiz bir tekrar sanılmamalıdır. Çünkü bunlar ilgili âyete bağlı olarak mevzunun açıklayıcısı ve tamamlayıcısı mâhiyetindedir. Zaten Kur'ân'da da bir âyet çoğu defa başka âyetlerle açıklanmakta, hükümleri bakımından tamamlanmaktadır.

Tefsirdeki mevzular dersler halinde tertip edilmiştir. Her derste önce mevzu ile ilgili âyet ve meâli verilmektedir. Hükümlere geçilmeden de âyetlerin daha iyi kavranılması için bazı kelimeler tahlil edilerek yazarın genellikle klasik tefsirlere müracaatla hazırladığı icmâlî mânalara geçilmektedir. Daha sonra âyetlerin nüzûl sebepleri varsa bununla ilgili hadis ve nakiller aktarılıp mevzu âyetlerle ilgili sûrenin diğer âyetleri arasındaki münasebet gösterilmektedir. Bunu takiben âyetler cümleler halinde açıklanıp bir takım inceliklere dikkat çekilerek âyetlerin ihtiva ettiği hükümler verilmektedir. Hükümlerin incelenmesinden sonra da mevzu ile ilgili âyetlerden alacağımız öğütler ve şer'î hükümlerin hikmet ve sebepleri açıklanmaktadır.

Âyetlerin ihtiva ettiği hükümler âyetlerdeki sıraya göre izah edilmiştir. Hükümler hakkındaki mezhep görüşleri, ihtilâf edilen hususlar, dayanılan deliller ve istidlal şekilleri incelenmiş ve sergilenmiştir. İctihadların nasıl yapıldığı, âyet ve hadislerden hükümlerin nasıl çıkarıldığı gösterilmiş ve mezhep görüşleri kaynak eserlerden aktarılmıştır. Bu kaynakların hemen hepsi de dipnotlar halinde verilmiştir.

Burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Müellif bazı hükümlerde mezhep görüşleri arasında kendince tercihler yapmaktadır. Bu tercihler yazarın kendi görüşü olduğu için kendisinden başka kimseyi bağlamaz ve bunlara dayanılarak amel edilemez. Zira bu kitap bir fıkıh kitabı değil, bir tefsir kitabıdır. Bu sebeple her okuyucu taklit ve amel ettiği mezhebinin görüşünü kabul etmeli, diğer görüşleri bilgi kabilinden okuyarak taklit veya tenkide kalkışmamalıdır.

Yardım ve destekleriyle bu çalışmamıza imkân hazırlayan Şamil Yayınevi sahipleri Duran Kömürcü ve Ahmet Altuntepe'ye, takrirlerimin imlâsı ve daktilosunda yardımcı olan Mehmed Irmak ve Ahmed Özalp'e teşekkür ederek Cenâb-ı Allah'tan uzun çalışmalarımızın semeresi olan bu tercümenin bütün müslümanlara hayırlı olmasını dileriz.

Mazhar TAŞKESENLİOĞLU

11 Ağustos 1984

Fatih – İstanbul

Yazarın Önsözü

Bize bilmediklerimizi kalemlle öğreten Allah'a (c.c.) hamd ve senâ; müjdecî, korutucu ve aydınlatıcı olarak gönderilen Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) –ki Cenâb-ı Hakk, onunla küfrün ve cehâletin karanlıklarını imha edip insanlığı aydınlığa kavuşturmuş, putperestlik ve sapıklığın izlerini yok ederek iman ve tevhid davasını yüceltmıştır– ile birer ilim ve irfan güneşi olan âl ve ashâbına, kıyamete kadar onlara tâbî olacaklara salât ve selâm olsun.

İnsanın âhiret için hazırlayacağı ve bu uğurda çaba harcayacağı en iyi iş aziz Kur'ân'a hizmettir. Çünkü Cenâb-ı Hakk onu insanlık için aydınlatıcı kılmış, yüce risâletini onunla sona erdirerek **“Ey insanlar! Size Rabbinizden gerçek bir burhan gelmiştir. Size apaçık bir nûr göndermişizdir.”** âyetiyle de onun insanlara en büyük nimet olduğunu bildirmiştir.

Cenâb-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm hâfızlarının ümmet içerisindeki yerlerini medhetmiş, onları dinin meşalesi olarak vasıflandırmıştır.

“Benim ümmetimin en şerefli si Kur'ân'ı hıfzedenlerdir.” buyuran Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz de Kur'ân hâfızlarından ümmetin efendileri olarak söz etmiş, hayatta onlara uyulması gerektiğini belirterek halk içerisindeki yerlerine şu sözleriyle işaret etmiştir: **“Cenâb-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'e tâbî olan kavmi yücelttiği gibi ona uymayan kavmi de alçaltır.”**

Hâfızlar gibi şerefli kişilerin sırasında olmak ve onlara benzeyebilmek arzusunda olmama rağmen onların benzeri değilim. Ancak kendimi onlardan kabul etmekle sevaplarından bir bölümüne kavuşacağımı umuyorum. Şâirin deyişiiyle *“Her ne kadar onlar gibi değilseniz de kendinizi onlara benzetiniz. Çünkü insanın kendisini şerefli lere benzetmesi kurtuluştur.”*

Allah'ın, yüce dinine ve İslâm ilimlerine hizmet etmemi kolaylaştıracağına, halkın faydalanacağı bazı kitaplar telif etmeme imkân vereceğine inancım tamdı. Öyle inanıyorum ki İslâm'a hizmet etmek ölümden sonra da insana hayır kazandıracak sâlih ve kalıcı amellerdendir. Zira Resûlullah Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: **“İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye, insanlara fayda veren bir ilim, ebeveyninin arkasından duâ edecek sâlih bir evlât.”**

Cenâb-ı Allah (c.c.), emin belde Mekke-i Mükerrerme –Allah bütün kötülük ve fenalıklardan korusun– Şeriat Fakültesi İslâm Dersleri Bölümünde müderris olarak

ders vermeme nasip etti. İman ve emniyet beldesindeki hür Beyt'ine komşu olmanı nasip eden Allah (c.c.), bana öyle bir atmosfer verdi ki burada ders verme, kitap mütalaası ve telifi gibi işleri yapabildim. Allah (c.c.), kuruluşundan itibaren bu beldede halkın istikrar, emniyet ve itminan ile yaşamasını temin etmiştir. **“Onlar, şu Beyt'in (Kâbe'nin) Rabbine ibadet etsinler. (O Rab ki) onları açlıktan (kurtarıp) doyuran, kendilerini korkudan emin kılandı.”** (Kureyş: 3-4) ve **“Çevrelerinde insanların zorla (yakalanıp) kapılmakta olmasına rağmen (Mekke'yi) korkusuz (ve emin bir yer) yaptığımızı onlar görmediler mi? Hâlâ bâtıla inanıyorlar da Allah'ın (c.c.) nimetine nankörlük mü ediyorlar?”** (Ankebut: 67) âyetleri de bunu ifade etmektedir.

On sene gibi uzun sayılabilecek bir zaman yaşadığım bu atmosfer içinde telif ettiğim kitapların sonuncusu *Revâi'ü'l-Beyân fi Tefsîr-i Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân* diye isimlendirdiğim iki ciltlik kitaptır.

Özellikle ahkâm âyetlerini konu edindiğim geniş kapsamlı ilmî derslerimden oluşan kitabımda, geçmişteki sağlam ilmî üslûp ile çağımızın kolay üslûbunu uzlaştırarak kolay ve yeni bir yol takip ettim. Kitaptaki konuları derin bir araştırma sonucu ve dakîk bir üslûpla tanzim ettim. Konu edindiğim âyetleri aşağıda gösterildiği üzere sekiz yönden inceleyip değerlendirdim:

Birincisi: Lügat âlimleri ile müfessirlerin söz ve görüşlerinden deliller getirerek lafzî tahliller yaptım.

İkincisi: Âyet-i kerîmelere kesin ve icmâlî bir mâna verdim.

Üçüncüsü: Âyetlerin nüzûl sebebi varsa onları belirttim.

Dördüncüsü: Âyetler arasındaki bağlantıları açıkladım.

Beşincisi: Tefsirin inceliklerini, yani sırlarını, belâgat nüktelerini ve ilmî derinliklerini de ihtiva edecek biçimde zikrettim.

Altıncısı: Fakîhlerin âyetlerden kendi delilleriyle çıkardıkları hükümler ve bu deliller arasında hangisinin daha tercihli olduğunu gösterdim.

Yedincisi: Âyetlerin insanlar üzerinde yapacağı irşadâtı kısaca açıkladım.

Sekizincisi: Ahkâm âyetlerindeki teşrîî hikmetlere işaret ettim.

Kitabımda yazılanların tümünün benim olduğunu söylemiyorum. Belki eski ve yeni, ehil ve meşhur müfessirlerin görüşlerinin bir özeti, güçlü âlimlerin fikirlerinin bir sonucudur. Allah'ın (c.c.) rızasını talep için, aziz Kur'ân'a hizmet yolunda nice fakîhler, müctehidler, muhaddisler ve diğer âlimler uykularını terketmişlerdir. Benim burada yaptığım iş ise dağınık haldeki elmas, inci ve pırlanta gibi mücevherleri görüp toplayarak bunları sağlam bir ipliğe dizen kişinin veya gözleri kamaştıran bir bahçeye girip nefis meyveleri, gülleri, çiçekleri gönüllere ferahlık, gözlere sevinç verecek biçimde derleyip toplayan kimsenin yaptığına benzer. Telif ettiğim kitapta yaptığım sadece, mütekaddimîn ve müteahhirîn (eski ve yeni) âlimlerin sözlerini özetleyerek eski ve yeni görüşleri birleştirmek oldu.

Herhangi bir konuyu incelerken hadis ve lügatin dışında on beşten fazla ana kaynak hükmündeki tefsire müracaat ederek bu dersleri hazırladım. Konuları yazarken de hangi kaynaktan istifade ettiğimi belirtmeye tam bir dikkat gösterdim.

Allah'tan (c.c.) dileğim, bu kitaptan müslümanların faydalanması ve karşılığının da **“O günde ki ne mal fayda eder ne de oğullar. Meğer ki Allah'a (c.c.) (küfr ve nifâktan) tamamen sâlim bir kalp ile gelenler ola.”** biçiminde ifade edilen kıyâmet gününde verilmesidir.

Kitabımın başında olduğu gibi sonunda da âlemlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.) hamd ve senâ, O'nun seçkin kulu ve peygamberi, Efendimiz Muhammed aleyhis-selâm ile âl ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Muhammed Ali Sâbûnî
Mekke-i Mükerrerme Üniversitesi
Şeriat Fakültesi Öğretim Üyesi

FÂTIHA SÛRESİNE GİRİŞ

Fâtiha Sûresi Mekke’de nâzil olmuştur. İcmâ ile yedi âyettir.

Bu mübârek sûrenin birçok ismi vardır. Bunların en meşhur olanları ise şunlardır:

1. el-Fâtiha: Kur’ân-ı Kerîm’e Fâtiha Sûresi ile başlanır. Elimizde bulunan Kur’ân-ı Kerîm’lerde –yani nüzûl sırasına göre değil, tertip sırasına göre– sûrelerin birincisidir. İbn Cerîr et-Taberî “Kur’ân-ı Kerîm’lerin yazılışına onunla başlandığı ve namazlarda önce o okunduğu için Fâtihatü’l-Kitâb olarak adlandırılmıştır.”¹ demektedir.

2. Ümmü’l-Kitâb: Kur’ân-ı Kerîm’deki asıl gâyeleri ihtiva ettiği için “Ümmü’l-Kitâb” denilmiştir. Fâtiha Sûresi, Allah’ın (c.c.) medhini, Rab olduğunun ispatını, ibadetin ancak O’nun emri ve nehyi ile oluşunu, hidayet istendiğini, imanda sebat etmeyi, geçmiş ümmetlerin kıssalarının bildirilmesini, iyi insanların yücelme yerleri ile kötü insanların alçalma yerlerine vâkıf olunmasını ihtiva ettiği için, diğer sûrelere nispetle ümm (ana) diye adlandırılmıştır. Ümm kelimesi birçok yerde kullanılmaktadır. Meselâ, Mekke-i Mükerreme’ye Ümmü’l-Kurâ (köylerin anası) denilmektedir. Çünkü diğer yerler ona tâbidir. Harp sancağına da ümm denmesi, askerın öncüsü olmasından, askerın ona tâbi olmasındandır. Bütün yaratıkları üstünde ve içinde barındırdığından toprağı da ümm denilir. Şâirin ifadesiyle “*Toprak, üzerinde yaşadığımız yer ve anamızdır. Toprakta doğar ve ona gömülürüz.*”²

3. es-Seb’ü’l-Mesânî: Fâtiha Sûresi namazda tekrarlanan yedi âyettir. Namaz kılan, namazın her rek’atında onu okur. Bir grup sahâbeye göre “**Andolsun ki biz sana** (namazın her rek’atında) **tekrarlanan yedi âyet-i kerîmeyi verdik.**” âyet-i kerîmesinden murat Fâtiha Sûresi’dir. Kurrâ ve ulemânın icmâi ile de yedi âyettir.

Allâme Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân* isimli tefsirinde, “Fâtiha Sûresi’nin oniki ismi vardır. Bunlardan eş-Şifâ, el-Kâfiye, el-Vâfiye, el-Esas, el-Hamd... vb. isimleri, ya Resûlullah’ın (s.a.v.) muvâfakati ile veya sahâbe-i kirâmın ictihadı iledir.” derken, Seyyid Mahmûd el-Alûsî de “Bazı âlimler, Fâtiha’nın yirminin üzerinde ismini saymışlardır.”³ demektedir.

¹ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi’ü’l-Beyân*, 1/47.

² Şiir, Ümeyye b. Ebî Salt’a aittir.; Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/112.

³ Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/111; Alûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, 1/37.

Fâtiha Sûresi'nin Fazileti Hakkında Vârid Olan Hadîs-i Şerîfler

Birincisi: Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Saîd b. el-Muallâ şöyle demektedir: “Mes-cidde namaz kılarken Resûlullah beni çağırdı. Namazımı bitirinceye kadar Resû-lullah'ın davetine icâbet edemedim. Namazın arkasından huzuruna gidince Resû-lullah, “Niçin gelmediniz?” diye sordu. “Namazdaydım.” cevabını verince, “Al-lah'ın şu emrini bilmiyor musun?” diyerek “Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah ve Resûl'üne icâbet edin.” âyetini okudu ve devamla, “Sana mescidden çıkmadan önce Kur'ân'ın en büyük sû-resini öğreteceğim” buyurdu. Sonra elimi tutarak mescidden çıkmak istediler. Bunun üzerine, “Siz bana, Kur'ân'ın en büyük sûresini öğreteceğim, demediniz mi?” deyince Resûlullah, “Hamd olsun Âlemlerin Rabbi olan Allah'a” buyura-rak, “Tekrarlanan yedi âyetli bu sûre ile bana azîm olan Kur'ân geldi.” dedi.⁴

İkincisi: İmam Ahmed, *Müsned*'inde şöyle rivâyet etmektedir: Übey b. Kâ'b, Resûlullah'a Ümmü'l-Kur'ân'ı, yani Fâtiha'yı okuyunca Peygamber Efendimiz (s.a.v.), “Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sûrenin benzeri ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'ân'da yoktur. Tekrarlanan yedi âyetli bu sûre ve azîm olan Kur'ân bana geldi.” buyurdu.⁵

Üçüncüsü: Müslim, *Sahîh*'inde İbn Abbâs'tan naklen şöyle diyor: “Cebrâil (a.s), Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında otururken yukarıdan bir ses duydu. Cebrâil (a.s) başını kaldırarak şöyle dedi: “Gökten bugüne kadar hiç açılmayan bir kapıdan yeryü-züne ilk defa gelen bir melek indi.” Bu melek Resûlullah'a (s.a.v.) selâm vererek, “Senden evvel hiçbir peygambere verilmeyen iki nûrla seni müjdeliyorum. Birisi Fâtihatü'l-Kitâb, diğeri Bakara Sûresi'nin son âyetleridir. Sen onlardan bir harf de okumuş olsan, onlar sana verilmiştir.” dedi.⁶

Yukarıda aktarılanlar, Fâtiha'nın fazileti üzerine en sahih rivâyetlerdir. Bun-lardan başka sahih ve zayıf olan rivâyetler vârid olmuşsa da naklettiklerimiz sözû uzatmaya ihtiyaç bırakmamıştır. Başarı Allah'tandır.⁷

Bazı Sûrelerin Faziletleri ile İlgili Bir Uyarı

Allâme Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân* isimli tefsirinin sûrelerin fazilet-leri ile ilgili kısmında bazı uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılardan bazı pasajları aynen aktarıyoruz: “Kur'ân-ı Kerîm'in ve ibadetlerin faziletleri hakkında mevzû

⁴ Buhârî, *tefsîr*, 7/119; Ebû Dâvud, *salât*, 1458; Nesâî, 2/139.

⁵ Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî bunu rivâyet etmişlerdir. Tirmizî ayrıca, “Sahîh ve hasen bir hadistir.” demiştir.

⁶ Müslim, 806; Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/116; *Cem'ü'l-Fevâid*, 2/167.

⁷ İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/10; Alûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 1/40; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, 1/137; Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/108.

(uydurma) hadisler ile bâtil haberler veren ve icat edenlerin sözlerine bakmayınız. Çünkü bunlar değişik amaçlarla yalan ve iftirada bulunmuşlardır.”

“Meselâ zındıklar (ölümden sonra dirilmeye inanmayan, inkâr edenler), müslümanların kalplerine birtakım şüpheler düşürmek için, bir kısım insanlar da halkı ya kendi istikametlerine yöneltmek, ya da kendi görüşlerini takviye etmek için hadis uydurmuşlardır. Hatta Hâricî âlimlerinden birisi, tevbe ettikten sonra, “Herhangi bir şeyin yapılmasını arzu ettiğimiz zaman hemen o iş hakkında bir hadis uydururduk.” demiştir.

“Başka bir grup insan da kendi anlayışlarına göre, güya Allah (c.c.) rızası için hadis uydurarak, halkı faziletli amellere teşvik etmişlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’in sûreleri hakkında ayrı ayrı hadisler uydurarak güya faziletlerini bildiren Nûh el-Mervezî isimli bir âlime “Niçin mevzû hadisler vaz’ettiniz?” diye sorulduğunda, “Halkın Kur’ân-ı Kerîm’i okumaya gereken önemi vermeyip sırt çevirdiğini, özellikle İmâm-ı Âzam’ın fikhî ve İbn İshâk’ın tarihiyle meşgul olduklarını görünce Hak rızası için hadis uydurdum.” demiştir. Zındıklarla din düşmanlarının bazı konularda uydurdukları hadislerden mutlaka sakınılmalıdır. İslâm’a ve müslümanlara en büyük zararı, zâhid geçinip güya Allah rızası için hadis uyduranlar vermişlerdir. Halk, mevzû hadis vaz’edenleri samimi zannederek onlara yönelmiş ve hadislerini kabul etmiştir. Bu kimseler davranışlarıyla hem kendilerini hem de halkı saptırmışlardır.”⁸

İstiâze’nin Tefsiri

İstiâze –yaramaz ve kötü kişilerden– Allah’a sığınmadır. Cenâb-ı Allah **“Haydi Kur’ân okuduğun (okumak istediğin) zaman kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.”** (Nahl: 98) ve **“Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz (olan Allah)a sığındım.”** (Duhân: 20) buyurmaktadır.

Lisânü’l-Arab’ın yazarı, “avz” maddesini incelerken, istiâzenin de avz kökünden geldiğini ve sığınma anlamını taşıdığını şu hadîs-i şerîfi naklederek teyid eder: “Araplardan bir kadınla evlenen Resûlullah (s.a.v.), yatak odasına girdiği zaman evlendiği kadın, “Ben senden Allah’a sığınırım” der. Resûlullah (s.a.v.), **“Büyük bir sığınağa sığındığından dolayı seni bıraktım. Akrabalarının yanına git.”**⁹ buyurur.

Şeytan kelimesi, dik kafalı ve âsi olarak Allah’tan uzaklaşan anlamındadır. Kurtubî, “Şeytana, Allah’tan (c.c.) uzak olduğu için şeytan denilmiştir. Cinlerden ve insanlardan da isyankâr olanlara şeytan denildiği mâlumdur.” demektedir. Şeytanların sadece cinlerden olmayıp insanlardan da olabileceğini Cenâb-ı Allah,

⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/78.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*; Zebidî, *Tâcü’l-Arûs*; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü’l-Mühîr*’in Avz maddesi.

“Biz, (sana yaptığımız gibi) her peygambere de insan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık...” (En‘âm: 112) âyetiyle bize bildirmektedir.

Hz. Ömer (r.a.) bir gün merkebe bindirilmiş. Bir müddet gittikten sonra, “Beni indiriniz. Beni şeytana bindirdiniz.” demiştir.¹⁰

“Recm” kelimesi, lügatte “taşlanılacak şey” anlamındadır. Kurtubî, “Aslında taş ile atmak anlamında olan recim kelimesi öldürmek, lânet etmek, kovmak ve sövmek mânalarına da gelir. Bu mânaların tümünün Kur‘ân‘da, **“Dediler ki: Ey Nûh! Sen (bu dediğinden) vazgeçmezsen muhakkak ki taşlanmışlardan olacaksın.”** (Şu‘arâ: 116) biçiminde ifade edildiği söylenmiştir.”¹¹ der.

Öyleyse “şeytânî’r-râcîm” ifadesinin anlamı, Allah‘ın (c.c.) rahmetinden kovulmuş ve uzaklaştırılmış demektir. “Eûzü”nün mânası, şeytanın şerrinden Allah‘a (c.c.) sığınır ve O‘nunla korunurum demektir. Beni yoldan çıkarmaya, saptırmaya ve zarar vermeye çalışan şeytanın şerrinden Semî, Alim ve Hâlık olan Allah (c.c.) ile korunurum. Çünkü onun şerr ve zararından insanı ancak âlemlerin Rabbi olan Cenâb-ı Hakk korur.

Besmele-i Şerîfin Tefsiri

“İsim” kelimesi, lügatte bir görüşe göre yükseklik, diğer bir görüşe göre de alâmet, belirti mânalarına gelir. Kurtubî, isim kelimesiyle ilgili olarak, “Yükseklik ifade eden anlam daha sağlamdır.”¹² demektir. İsmın çoğulu esma‘dır. Nitekim Cenâb-ı Allah, Kur‘ân-ı Kerîm‘inde “esmâü‘l-hüsna” (en güzel isimler) diye tabir etmiştir. “Bismillah”taki bâ yerine göre uygun ve hazf olunan bir fiile yöneliktir.

Herhangi bir yazar kalemi eline alırken “bismillah” deyince onun kastı, “Allah‘ın adının yardımı ile yazıyorum”; sofraya oturan kişi yemeğe başlamadan önce “bismillah” deyince onun kastı, “Allah‘ın isminin yardımı ile yiyorum” demektir. Bunun gibi herhangi bir işin başlangıcında, “besmele” okunduğu zaman o işe uygun bir fiili de ifade etmiş olur.

Resûlullah (s.a.v.) da **“Her hayır işe besmele ile başlanmazsa o işten hayır gelmez.”** buyurmaktadır.

Kurtubî, besmele ile ilgili olarak şöyle demektir: “Bismillah kelimesi çok kullanıldığı için “bi ismi” biçiminde okuma yerine “bismillah” şeklinde okunur. Ancak “ikra bi ismi Rabbike” (Rabbinin ismi ile oku) âyeti az okunduğu için elif ile yazılmıştır.”¹³

Allah, varlığı vâcib olan mukaddes Zât‘ın has ismidir. Bu sebeple O‘ndan başkasına verilemez.

¹⁰ Fahreddîn Râzî, *Mefâtihi‘l-Gayb*, 1/50.

¹¹ Kurtubî, *el-Câmi‘ü‘l-Ahkâmü‘l-Kur‘ân*, 1/90; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihi‘l-Gayb*, 1/50.

¹² Kurtubî, *el-Câmi‘ü‘l-Ahkâmü‘l-Kur‘ân*, 1/100.

¹³ Kurtubî, *el-Câmi‘ü‘l-Ahkâmü‘l-Kur‘ân*, 1/99; Fahreddîn Râzî, *Mefâtihi‘l-Gayb*, 1/83.

İbn Kesîr, “İsm-i a‘zam olduğu söylenen Allah kelimesi, Rabbin âlemi, yani nişanıdır. Bütün sıfatlar ile vasıflanan Allah ismi ile ilgili olarak Kur’ân’da “**O, öyle bir Allah’tır ki kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. (O), mülk ve melekûtun yegâne sahibidir. Noksanı mücib her şeyden pak ve münezzehtir. Selâm ve selâmetin ta kendisidir. Emn ü emân verendir...**” (Haşr: 23) buyurulmaktadır. Burada geçen bütün isimler lafza-i celâlin sıfatları gibidir. Allah ismi, kendisinden gayrisine konulmamıştır.” der.¹⁴

Kurtubî de “Allah ismi, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir olan Zât-ı Kibriya’nın en büyük ismidir. Hem ulûhiyete hem de rubûbiyete ait sıfatları toplayan, varlığında tek olduğunu ifade eden en büyük isim Allah’tır. Mâbud yoktur, sadece noksan sıfatlardan münezzehtir olan Allah vardır.”¹⁵ demektedir.

Allah kelimesi herhangi bir kökten türemeyip Cenâb-ı Hakk’ın has ismidir. Ebû Hayyân’ın dediği gibi âlimlerin çoğu bu görüştedir. Bazı âlimler de Allah kelimesinin bir kökten türemiş isim olduğu görüşündedirler.¹⁶

İbn Cevzî’ye göre, “Âlimler, Allah ismi olan lafızda ihtilâf etmiştir. Bazısı müştak, bazısı da müştak olmayan bir isimdir derler. Nahiv âlimlerinden olan Halil’den bu konuda iki görüş nakledilmektedir: Bunlardan birinde müştak, diğerinde müştak olmadığı söylenir. Allah lafzının ibadet mânasında olan “ilahet” kökünden türetilmediği ifade edilir. Bazı âlimlere göre de hayret anlamını taşıyan “velehe” kökünden türetilmiştir. Çünkü kulların kalbi Allah’a (c.c.) meyleder ve O’nunla hayrete düşer.”¹⁷

Sahih olan şudur: Allah lafzı hiçbir kökten alınmamıştır. Allah’ın (c.c.) mukaddes Zât’ına has bir isimdir. Hiçbir varlık bu isimle adlandırılmamıştır. Bundan dolayı Allah lafzının çoğulu yoktur.¹⁸

Rahîm ve Rahmân isimleri yüce Allah’ın adlarından olup “Rahmet” kökünden türemişlerdir. Bazı âlimlere göre de bu iki isim, Cenâb-ı Hakk’ın has isimlerinden ve herhangi bir kökten türemişlerdir.

Besmelenin Mânası

Besmele, Bismillâhirrahmânirrahîm’dir. “Ben Allah’ın ismini zikir ile her şeyden büyük ve yüce olan Cenâb-ı Hakk’ın bütün işlerimde yardımını bekleyerek başladım. Zira Cenâb-ı Allah, her şeye kâdirdir.” anlamındadır.

¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/20

¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/102.

¹⁶ Ebû Hayyân, *Bahrü’l-Muhît*, 1/14.

¹⁷ İbn Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 1/8.

¹⁸ Ebû Hayyân, *Bahrü’l-Muhît*, 1/14; Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/102.

İbn Cerîr et-Taberî şöyle der: “Zikri yüce, isimleri mukaddes olan Allah (c.c.), muhakkak elçisi Muhammed’e (s.a.v.) en güzel isimlerinin her işin ve sözün başlangıcında okunmasını öğretmiştir. Bu öğretiş Cenâb-ı Allah’ın bütün kulları için itibar edecekleri bir yol olmuştur. Besmele, bütün konuşmaların, mektupların, kitapların kısaca bütün işlerin başlangıcında söylenir. Hatta insan başlangıçta Bismillah dedi mi, neye başladığını da ifade etmiş olur. Besmele çektiği zaman, eğer bu çekiş bir sûreye başlamadan olmuşsa kıraati, ayağa kalkmak için ise kıyamı, özetle ne iş yapacak, ne söyleyecek ise besmelenin başlangıcında muradı meydana çıkar.”¹⁹

¹⁹ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi’ü’l-Beyân*, 1/52.

1. DERS

FÂTIHA SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَايَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. ﴿٧﴾

1. Bismillâhirrahmânirrahim

2-3. Hamd olsun –âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, Din Gününün (tek) sahibi ve mutasarrıfı– Allah’a.

4. Yalnız sana ibadet (kulluk) eder, yalnız senden yardım isteriz.

5-7. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil.

FÂTIHA SÛRESİNİN LAZÎ TAHLİLİ

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ: Hamd, tâzim yönüyle güzel bir şekilde Allah’ı (c.c.) medhetmektir.

Kurtubî, “Arap dilinde hamdın anlamı, mükemmel bir sûrette medhetmektir. Hamd kelimesinin başına “el” eki takılması hamd çeşitlerinin hepsini ihtiva etmesi içindir. Bütün çeşitleri ile mutlak medhin tümüne lâyık olan yalnız Cenâb-ı Hakk’tır. Yermenin aksi olan hamd, şükür kelimesinden daha şümûllüdür.

Şükür, bir nimet karşılığında yapıldığı halde hamd, ister nimet olsun ister olmasın yapılır. Meselâ, “yiğitliğini ve ilmini medhettim” denir. Şükür ise ancak bir ihsânın (iyiliklerin) karşılığında yapılır.

Hamd, dille yapılır. Şükür ise kalp, dil ve âzâlarla yapılır. Şâirin dediği gibi, “Tarafınızdan bana verilen nimetlerin karşılığını üç şeyle ifade ederim, elim, dilim ve perde arkasındaki kalbimle.”

Taberî, hamd ile şükürün aynı anlamı ifade ettiklerini söyler. Zira hamd, bir kimseden bir iyilik görülmeden de onun vasıfları sebebiyle yapılır. Şükürde iyilik

yapan, yaptığı iyilikten dolayı senâ edilir.”²⁰ der. Kurtubî'nin bu sözleri de hamdın şükürden daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.

رَبِّ الْعَالَمِينَ : Rab, lügatte terbiye mânasındadır. Terbiye ise herhangi bir şeyi eğitmedir. Herevî'ye göre bir şeyi ıslah (düzeltme) edene veya tamamlayana, onu terbiye etmiş derler. Bunun için devamlı kitaplarla uğraşanlara “Rabbâniyyûn” denir.²¹

Rab kelimesi, terbiye kökünden türetilmiştir. Allah (c.c.) insanları eğitir ve yönettir. Rab, mâlik, muslih (düzeltici), efendi ve itaat olunan gibi birçok mânalara gelir. Meselâ, “şu develerin rabbi” denildiğinde “develerin sahibi” anlaşılır.

Rab kelimesi Allah'ın (c.c.) dışında izâfesiz kullanılmaz. Bir hadîs-i şerîfte kölelere hitaben Resûlullah (s.a.v.), “**Sizden biriniz bir diğerine “Rabbine sofraya, abdest aldır.” veya biriniz efendisine “Benim rabbim” demeyip “efendim” desin.**”²² buyurmuştur.

Rab, mâbuda (tapılan) mânasında da kullanılmaktadır. Şâir şöyle der: “*Tilkilerin üstüne pislediği rab midir? Andolsun, tilkilerin üstüne pislediği zelil olmuştur.*”²³

Rab, aynı zamanda efendi, itaat olunan mânalarına da kullanılır. Nitekim Allah (c.c.), “**Ey zindan arkadaşlarım!** (Rüyalarında gelince:) **Biriniz efendisine** (rabbine) **şarab içirecek...**” (Yûsuf: 41) buyurmaktadır.

Rab yine düzeltici, ıslah edici mânalarına da gelir. Şâir şöyle der: “*Terbiye eden (muslih) o kişi ki hayırlı iş öğretir. Ona bilinen ve istenilen bir şey sorulduğunda cevap verir ve noksanları tamamlar.*”²⁴

رَبِّ الْعَالَمِينَ : Âlemîn, bir cins isim olan âlem kelimesinin çoğuludur. Aslında âlem kelimesi de çokluk ifade eder ve aynı kökten gelme bir tekil biçimi yoktur. Rehd ve enam kelimeleri gibi.

Ebussuûd Efendi bu kelimeyle ilgili olarak, “Âlem, hatem ve gâlib kelimeleri gibi, onunla bilinen şeyin ismidir. Yüce Yaraticımızı tanıtan, gösteren varlıklardan her birisine âlem denir.” der.

İbn Cevzî ise “Âlem kelimesi, Arap diline vâkıf olanlara göre Allah'ın yarattığı ilk varlıktan son varlığa kadar bütün mevcûdâta verilen isimdir. Mütefekkilere göre yerde, gökte ve kâinatta bulunan varlıkların hepsine âlem denir.

Âlem kelimesinin kökü hakkında iki görüş vardır. Birincisi lügatçilerin (dil bilginlerinin) görüşüdür. Buna göre âlem kelimesi “ilim” kelimesinden türemiştir. İkincisi de mütefekkilere göre görüşüdür. Bu görüşe göre de âlem kelimesinin kökü, “alâmet” kelimesidir.” diyor.²⁵

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Hamd maddesi; İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/11

²¹ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/133.

²² Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.); Buhârî, 5/129; Müslim, 2249; Ebû Dâvud, 4975.

²³ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/137.

²⁴ İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/18.

²⁵ İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/12.

Kâinattaki her varlık ayrı ayrı yönetici, yaratıcı ve Hakîm olan Allah'ı gösterir, O'na işaret eder. Bu hakikati şâir şöyle dile getirir: “*Beni hayrete düşüren şudur, günahkâr kişi Allah'a nasıl isyan eder? / İnkârcı, Allah'ın varlığını nasıl inkâr eder? / Çünkü her hareket, her duruş ebediyen O'nun varlığına şahitlik eder. / Her şeyde Allah'ın birliğine işaret eden bir âyet vardır.*”

İbn Abbâs'a göre “âlemîn”den kasıt insanlar, cinler ve meleklerdir.²⁶

Ferrâ ve Ebû Ubeyde'ye göre ise insanlar, cinler, melekler ve şeytanlardan meydana gelen akıl sahibi dört sınıfa “âlem” denir. Zira bu kelimenin “âlemin” biçimindeki çoğul şekli Arap dilinde özellikle akıl sahipleri için kullanılır. Nitekim şâir A'şâ'nın “**Ben onların benzerini âleminde duymadım.**”²⁷ mısrası da bunu gösterir.

Âlimlerin bir kısmı ise insanlar, cinler, melekler, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar gibi mahlûkâtın her sınıfının birer âlem olduğu görüşündedir. Fâtiha Sûresi'nde “Rabbî'l-âlemîn” ifadesinin kullanılması bütün bu sınıfları ihtiva ettiği içindir.

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: Rahmet kökünden türeyen Rahmân ve Rahîm kelimeleri Allah'ın (c.c.) isimlerindedir. Rahmân, nimetlerin en büyüğünü, Rahîm ise en dakik (ince, hassas) olanını veren demektir.²⁸

Mübalağa ifade eden “fa'lan” kalıbından olan Rahmân ismi, rahmette eşi, benzeri olmayan mânasındadır. el-Hitâbî'ye göre Rahmân, tüm mü'min ve kâfirleri ihata eden, onlara hayat ve rızık veren Zât'a, Allah'a denir.

Rahîm sıfatı ise yalnız mü'minlere hastır. Nitekim bunu “**O, mü'minleri çok esirgeyicidir** (rahîm).” âyetinden anlamak mümkündür.

Rahmân ismi yalnız Cenâb-ı Hakk'a mahsustur ve O'ndan başkasına verilemez.

Rahîm isminin başka varlıklara da verilebileceğini Cenâb-ı Hakk'ın Resûlullah'ın vasıflarından bahseden “... **Mü'minleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır o.**” (Tevbe: 128) emri göstermektedir.

Kurtubî, Rahmân ismiyle alâkalı olarak şöyle demektedir: “Âlimlerin çoğuna göre Allah'ın (c.c.) dışında herhangi bir kimseye Rahmân ismi verilmesi doğru değildir. Çünkü Rahmân sıfatı yalnız O'na has bir isimdir.”

“**De ki: “Gerek Allah diye** (ad verip) **çağırın, gerek Rahmân diye** (habibim) (ad verip) **çağırın...**” (İsra: 110) buyuran Cenâb-ı Hakk, kendine has olan ve hiçbir ortak kabul etmeyen Allah ismine eş olarak Rahmân adıyla da çağrılmasını isterken, “**Senden evvel gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Biz Rahmân'dan başka tapılacak tanrılar yapmış mıyız?**” (İsra: 110) emriyle de Rahmân'ın ibadete

²⁶ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Muhît*, 1/18.

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/138.

²⁸ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/138; İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/9; Alûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 1/59; Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/105.

lâyık olduğunu haber vermektedir. Bu da göstermektedir ki Rahmân adı yalnız Allah'a has bir isim olabilir.

İnsanlardan yalnız Müseylemetü'l-Kezzâb (yalancı peygamber) –Allah'ın lâneti ona olsun– kendisine “Rahmânü'l-Yemâme” (Yemâme şehrinin Rahmânı) ismini vermiştir. Bu zâta Rahmân adını kullanıncaya kadar Kezzâb denilmiyordu. Rahmânü'l-Yemâme adını kullanmaya başladıktan sonra Cenâb-ı Hakk, Kezzâb ismini öyle yaygınlaştırdı ki bu isim Müseyleme'yi tanıtan bir sembol oldu.²⁹

يَوْمَ الدِّينِ: Yevmi'd-Din, din günü, ceza günü ve hesap günü anlamlarına gelir. Cenâb-ı Hakk, din gününde bir mülk sahibinin kendi malında yapmış olduğu tasarruf gibi tasarrufta bulunur.

Lügatte ceza mânasında kullanılan din kelimesini Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle kullanmaktadır: “**İstedğini yap. Yaptığın gibi cezalandırılırsın.**”

Lisânü'l-Arab'ta, “Din, ceza ve mükâfat mânasındadır. Din günü, ceza günü demektir. Nitekim Kur'ân'da, “... **Hakikaten biz mi cezalanmış olacağız?**” (Saffât: 53) denilmektedir. Deyyân kelimesi din kökünden gelir ve Allah'ın (c.c.) bir sıfatıdır.”³⁰ denmektedir.

Şâir Lebîd de şöyle der: “*Sen ettiğini, bir gün biçersin. Elbette ki genç kişi ceza verdiği gibi bir gün de cezalanacaktır.*”³¹

إِيَّاكَ نَعْبُدُ: Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz. Kulluğun mânası kişinin kendisini Allah'ın (c.c.) huzurunda küçültmesi, alçaltmasıdır. Zemahşerî şöyle der: “İbadet, tevâzu ve zilletin en sonudur. Meselâ Araplar, sağlam bir kumaşa “Sevbün zü abedtin (Çok sağlam kumaş)” derler. Bundan dolayı Allah (c.c.) için yapılan tüm hareketlere ibadet denir.”³²

İyyâke na'büdü'nün mânası özetle, “Ancak Sana eğiliriz. Zira Sen her türlü tâzime lâyıksın. Senden başka hiçbir şeye ibadet etmeyiz.” demektir.

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ: (Yalnız Senden yardım isteriz.) İstiâne, yardım istemek demektir. İbn Abbâs'tan (r.a.) rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “**Dilediğin her şeyi Allah'tan (c.c.) dile. Eğer yardım istersen yine sadece Allah'tan (c.c.) iste.**”

Bu cümlelerin toplu anlamı şudur: Ya Rabbi! İtaatte, kullukta ve bütün işlerimizde yalnız senden yardım isteriz. Bize yardım etmeye senden gayrı kimsenin gücü yetmez. Kâfirler senden başkasından yardım isterlerken biz, yalnız senden yardım isteriz.

²⁹ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/106.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, dîn mad.; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-Mühît*.

³¹ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/143.

³² Zemahşerî, *Keşşâf Tefsîri*, 1/24.

إِهْدِنَا: (Bizi ilet) İhdinâ, bir duâ fiildir ve buradaki anlamı, “Sana yaklaştıracak hidayet yolunu bize göster.” demektir. Hidayet, lügatte delâlet (kılavuzluk) mânâsına gelir. Nitekim Allah (c.c.) “**Semûd’a gelince, Biz onlara doğru yolu gösterdik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih ettiler...**” (Fussilet: 17) buyurmaktadır.

Hidayet, irşad ve imanın kalpte yerleşmesi anlamlarına da gelir. Bunu, “**Hakikat sen (Habibim, her) sevdiğin kişiyi hidayete erdiremezsin. Fakat Allah’tır ki kimi dilerse ona hidayet verir ve O, hidayete erecekleri daha iyi bilendir.**” (Kasas: 56) âyetinde görmek mümkündür. Resûlullah’ın (s.a.v.) “**Hadi denildiği zaman Allah (c.c.) yoluna kılavuzluk yapan demektir.**” şerefli sözünü Cenâb-ı Hakk’ın, “**... Şüphesiz ki sen herhalde doğru bir yolun rehberliğini yapıyorsun.**” (Şura: 52) buyruğu doğrulamaktadır. Demek ki Resûlullah (s.a.v.) imanını insanın kalbine bizzat koymaz, sadece konmasına kılavuzluk eder.

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ: (Doğru yola) Sırât kelimesi, yol mânâsındadır. Cevherî de bu görüştedir. Şâir de kelimeyi şöyle kullanmıştır: “*Ben onları açık bir yola (sırât) sevk ettim.*”

Kurtubî’ye göre, Arap dilinde sırât, yol mânâsındadır. Âmir b. Tufeyl de şiirinde sırâtı yol karşılığında kullanmıştır: “*Biz, onların topraklarını atlılarla doldurduk. Öyle ki topraklarını, yoldan (daha beter çığneyip) zelil ederek terk ettik.*”

Araplar, sırât kelimesini doğrulukla vasıflanan her söz ve işte kullanmışlardır. Kelime Fâtiha Süresi’nde ise “İslâm dini” karşılığında kullanılmıştır.

Müstakim, eğriliği büğrülüğü olmayan şeye denir. Bu anlamı Cenâb-ı Hakk, “**Şüphesiz ki (emrettiğim) bu (yol) benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun...**” (En’âm: 153) emri ile doğrulamaktadır. Buna göre “Doğru yola” ifadesinin mânâsı, “Ya Rabbi! Bizi iman üzere sâbit kıl, güzel işlere muvaffak eyle ve İslâm yoluna –cennete kavuşturan yola– gidenlerden kıl.” demektir.

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ: (Kendilerine nimet verdiklerinin) Nimet, geçimin iyi olması, yani insanın dilediğini istediği zaman ve yerde temin edebilmesi demektir.

Müfessirlerin çoğu, İbn Abbâs’ın (r.a.) “Nimet verilenler” ifadesinden anlaşılan peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerdir.” görüşüne Allah’ın (c.c.), “**Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah’ın (c.c.) kendilerine nimetler verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle, sâlihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır.**” (Nisâ: 69) emrine dayanarak uymuşlardır.

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ: (Gazaba uğrayanlarınkine) Gazaba uğrayanlardan murat yahudilerdir. Cenâb-ı Hakk, bunu Kur’ân’da bize haber vermektedir: “**Hani siz “Ey Mûsâ! Bir çeşit yemeğe (kudret helvasıyla bıldırcın etine) mümkün değil dayanamayız, O halde bizim için Rabbine duâ et de yerin bitirdiği şeylerden sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarırsın.” demiştiniz. (Mûsâ da) “O hayırlı olanı şu daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? (Öyle ise) bir şehre inin. Çünkü (orada) size istediğiniz (sebzeler) var.” demişti. Onların üzerine horluk ve yoksulluk vuruldu. Allah’tan (c.c.) bir gazaba da uğradılar...**” (Bakara: 61)

“... Allah’ın lânet ve aleyhinde gazap ettiği, içlerinden maymunlar, domuzlar yaptığı kimselerle şeytana tapanlardır ki işte bunların mevkiî daha kötü ve dosdoğru yoldan daha sapıktır.” (Mâide: 60)

الضَّالِّينَ: (Sapıklarınkine) Dalâl kelimesi Arap dilinde hak yoldan ve doğru bir istikametten ayrılma, yolunu kaybetme anlamını ifade eder.

Nitekim bu, Kur’ân’da şöyle ifade edilmiştir: **“Dediler ki: “Biz yerde (çürüyüp) kaybolduğumuz vakit mi, hakikaten biz mi yeni bir yaratılıшта (bulunacağız?)” Evet, onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir.”** (Secde: 10)

Şâir de *“Kayıp olan kavmin nereye gittiğini sormuyor musun? Beldeler sana haber versin.”* mısralarında dalâl kelimesini kayıp anlamında kullanmıştır.

“Dâllîn”den kasıt hıristiyandır. Nitekim Cenâb-ı Hakk **“De ki: “Ey Ehl-i kitap! Dininizden haksız yere haddi aşmayın. Bundan evvel hakikaten hem kendileri sapmış, hem birçoğunu saptırmış ve (hâlâ da) doğru yoldan ayrılıp sapagelmış bir kavmin hevâ (ve heves)ine uymayın.”** (Mâide: 77) emri ile bunu bize bildirmektedir.

İmâm Fahreddîn er-Râzî, konuyla ilgili görüşünü şöyle ifade eder: “Müfessirlerin bazıları, “gazaba uğrayanlardan maksadın görünür amellerinde hata yapan her şahıs, sapıklardan muradın da itikadın da hata yapan herkes olduğu görüşünü tercih etmektedirler. Çünkü “gazaba uğrayanlar” ile “sapıklar” kelimeleri genel bir mâna taşımaktadır. “Gazaba uğrayanlar”ı yahudilere, “sapıklar”ı da hıristiyana tahsis etmek esasa aykırıdır. Çünkü Sâni olan Allah’ı (c.c.) inkâr etmek, O’na bazı şahıs ve güçleri ortak etmek din olarak Hıristiyanlıktan ve Yahudilikten daha çirkin, dolayısıyla onlardan korunmak daha evlâdır.”

Alûsî, Fahreddîn er-Râzî’nin bu görüşünü reddederek şöyle diyor: “Gazaba uğrayanlar ile sapıklar sözlerinden açık olarak yahudi ve hıristiyanın kast edildiği sahih hadisle rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet varken, buna aykırı bir görüşe dönülemez.”³³

Kurtubî ise şöyle demektedir: “Müfessirlerin birçoğuna göre “gazaba uğrayanlar” ile yahudilere, “sapıklar” ile de hıristiyana işaret edildiği, Adî b. Hâtim’in müs-lüman oluşu olayındaki hadiste tefsir edilmiştir.”³⁴

Ebû Hayyân’ın bu hadisle ilgili görüşü şöyledir: “Eğer hadîs-i şerîfin Hz. Peygamber’den nakli sahih ise ona dönmek, onunla amel etmek farz olur.”

Bana göre, Fahreddîn er-Râzî’nin görüşü, hadisi red anlamı taşımaz. Tersine, onun hükmünü genelleştirerek, Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer tüm İslâm dışı inançları içine alan bir ifade ile bütün kâfir ve münâfıkları âyetin şümûlüne almıştır.

³³ Fahreddîn Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, 1/204; Alûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, 1/96; İbn Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 1/18; Ebû Hayyân, *Bahrü’l-Muhît*, 1/80.

³⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/149; Ebû Hayyân, *Bahrü’l-Muhît*, 1/30; İbn Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 1/181.

Fahreddîn er-Râzî şöyle der: “Ola ki ‘gazaba uğrayanlar’dan murat kâfirler, ‘sapıklar’dan maksat münâfıklardır. Zira Cenâb-ı Allah, Bakara Sûresi’nin başlarında mü’minleri medhettikten sonra sırasıyla kâfirleri ve münâfıkları zikretmiştir. Burada, mü’minler için ‘nimet verilenler’, kâfirler için ‘gazaba uğrayanlar’, münâfıklar için ise ‘sapıklar’ ifadeleri kullanılmıştır...”³⁵

أَمِين: Duâ ifade eden bir kelimedir. Kur’ân’dan olmadığı konusunda icmâa varılmıştır. Kur’ân’da yazılmayışı da bunu göstermektedir. Mânası, “Ya Rabbî! Duâmızı kabul et” demektir.

Alûsî, âmîn kelimesi ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Fâtîha’yı bitirdikten sonra “âmîn” demek sünnettir. Zira Ebû Meysere şu hadisi nakletmektedir: “Cebrâil, Resûl-i Ekrem’e Fâtîha Sûresi’ni okuttu. “Vele’d-dâllîn” dedikten sonra Cebrâil ona “âmîn” de buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) da ona uyararak “âmîn” dedi.”³⁶

İbnü’l-Enbârî’nin görüşü de şöyledir: “Âmin, duâ olup Kur’ân’dan değildir. Zâhirde isim, ifadede fiil olan kelimelerdendir. “Ya Rabbi! Sen kabul et.” anlamındadır. Âmin kelimesi iki kalıpta ifade edilebilir. Birisi Fâil vezninde, diğeri de Fâil vezninde. Şâir şöyle diyor: “Ya Rabbî! Sevgilimin sevgisini ebediyyen içimden çıkar-ma. Bu duâma âmîn diyen kuluna Allah rahmet etsin.”³⁷

FÂTİHA SÜRESİNİN İCMÂLÎ MÂNASI

İsimleri mübârek olan Cenâb-ı Allah, bize, nasıl hamd edeceğimizi şöyle öğretiyor: “**Ey kullarım! Bana şükredeceğiniz zaman “Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun.”** deyiniz ve size vermiş olduğum nimet ve ihsânlarım karşılığında bana şükrediniz. Azamet, şeref ve ululuk sahibi benim. Yaratıcılık ve icat edicilik yalnız bana aittir. İnsanların, cinlerin, meleklerin, göklerde ve yerde olanların yaratıcısı benim. Rahmeti her şeyi, fazlı bütün halkı kuşatan, esirgeyen ve bağışlayan benim.

Senâ ve şükür, kulları için yaratma, rızık verme, sağlam bir bünyeye kavuşturma, insanları dünya ve âhiret mutluluğuna iletme gibi nimetleri olan âlemlerin Rabbi Allah’tan (c.c.) başkasına mahsus değildir. O’nun büyüklüğüne hiçbir büyüğün ululuğu yetişemez. Kâinata koymuş olduğu düzenle tüm bitkilerin, hayvanların ve insanların her şeylerini tanzim eden O’dur.

Meselâ, güneş olmasaydı hayat ve ölüm olmazdı. İnsanın hayatını devam ettirmeye vasıta olan gıdanın, bitkilere canlılık veren suyun ve hayvanların yaşamalarını sağlayan bitkilerin yaratıcısı O’dur.

³⁵ Fahreddîn Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, 1/204.

³⁶ Alûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, 1/97.

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Âmin maddesi; İbnü’l-Enbârî, *el-Beyân fi Garîbi İrâbî’l-Kur’ân*, 1/41.

Mükâfat ve cezayı ancak ben veririm. Din günü olan kıyamette tasarruf sahibi sadece benim. İbadetlerinizi bana tahsis ederek “Allah’ım yalnız senin için eğilir ve kalkar, yalnız sana tâzim ederiz” deyin. “Senden başkasına kulluk etmeyiz. Rızanı kazanmak ve itaat etmekte yalnız senden yardım bekleriz. Çünkü her türlü tâzime ancak sen lâyıksın. Senin dışında kimse bize yardım gücüne sahip değildir. Allah’ım, sen hak din olan İslâm’da bize sebat ver. Resûllerini, resûllerinin sonuncusu olan Hz. Muhammed’i (s.a.v.) o din üzere gönderdin. Ya Rabbi! Bizi imanda sâbit kıl ve sana yaklaşanların, peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin ve sâlihlerin yolunda gidenlerden eyle. Allah’ım doğru yoldan gitmeyenlerden, şeriaten sapanlardan eyleme bizi. O sapıklar ki senin âyetlerini, resûllerini inkâr ederek gazaba lâyıık olmuşlardır.”

Fî Zilâli’l-Kur’ân’da Fâtiha’nın Mânası

Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân* isimli tefsirinde şöyle demektedir: “Her müslüman, yedi âyetli bu kısa sûreyi günde en az on yedi defa tekrarlar. Buna sünnet namazlarını da ilave edince bu tekrarlayış iki mislini aşar. Hele farz ve sünnetler dışında nâfile namaz kılarak Allah’ın (c.c.) divanına durmayı arzu edenler için bu sayı sınırsızdır.

Bu sûre okunmadan kılınan namaz sahih değildir. Zira Buhâri ve Müslim’in ittifakla rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz (s.a.v.), “**Fâtiha-i şerîfe okunmayan namaz kılınmamıştır.**” buyurmaktadır.

Fâtiha Sûresi’nin namazın her rek’atında tekrar edilmesinin hikmetlerinden biri, onun İslâm akîde ve düşüncesinin tamamını ihtiva etmesidir.

Bu sûre “**Bismillahirrahmânirrahîm**” ile başlar. Allah’ın (c.c.) ismi ile başlaması İslâm’ın âdâbındandır. Cenâb-ı Allah, bu âdâbı, sevgili kulu ve resûlü olan Peygamber Efendimiz’e ilk gönderdiği “**Seni yaratan Rabbinin adıyla oku.**” âyetiyle vahiy yoluyla talim etmiştir. Zira bu edep düstûru, İslâm’ın büyük düşünce yapısının temelini teşkil eden, “**Evvel ve âhir, zâhir ve bâtın O’dur.**” âyetinin gereğidir. Her varlık, varlığının sırrını O’ndan alır. Şu halde her şey O’nunla başlar ve her başlangıç, her hareket, her yöneliş O’nun adıyla olur.

Tevhid ve edebi ihata eden Allah’ın adı ile başlamanın mânası, Allah’ın birliğini anmak ve İslâm düşüncesinin ilk rûknü olan akâidi ifâ etmektedir.

Rahmân ve Rahîm sıfatlarındaki “Rahmet”, İslâm düşüncesinin ikinci rûknü olan ictimâî görüşü temsil eder ve kul ile Allah (c.c.) arasındaki gerçek alâkayı sağlamlaştırır.

Besmelenin arkasından Allah’a (c.c.) hamd ile yönelmek ve O’nun âlemlerin mutlak Rabbi olduğunu tavsif etmek geliyor.

Allah’ın isminin mutlak yaratıcılık vasfı, mü’minleri yalın olarak O’nun ismini anmaya teşvik eder. Allah’a hamd mevzuu öyle bir duygudur ki mü’minin kalbi, sadece O’nu anmakla bile haz duyar. Bir işin başında Allah isminin bulunması,

ilahî nimetlerin füyûzâtından başka bir şey değildir. Allah'a (c.c.) hamd ve senânın şevkini arttıran bu füyûzâttır. Allah'ın sayısız nimetleri her an ve her adımda birbirini takip ederek devam eder. Allah'ın (c.c.) bütün mahlûkâtını kuşatan bu nimetler bilhassa insanoğlunu kucaklamaktadır.

İslâm akîdesinin temellerinden olan rubûbiyet, öyle bir yol ayrımı ki bir yanda bütün mükemmelliği ile tevhid akîdesi, öbür yanda bu hakikatin yokluğundan meydana gelen zifirî karanlık. Bu rubûbiyetin bütün âlemleri şâmil olması, akîdedeki nizâmı nizâmsızlığın ayrılış noktasını teşkil etmektedir. Çünkü bütün âlemler tek bir Allah'ın mutlak hâkimiyetini ikrar edip O'na yönelir. Böylece insan, üzerine bir kâbus gibi çöken tanrılara inanma külfetinden kurtulmuş olur.

Daha sonra bir bütünlük, bir düzen içerisinde gelen İslâm akîdesinin akla ve kalbe hakiki bir rahmet vermesiyle iç huzuru başlar. O rahmette güzellik, açıklık, tanzim ve fitraten Allah'a yaklaşma vardır.

Rubûbiyet sıfatından sonra rahmetin bütün mânalarını, bütün vasıflarını ihtiva eden Rahîm ve Rahmân sıfatları, her şeye şâmil rubûbiyeti açık alâmetlerini tekid etmek, Rab ile kullar, Halik ile mahlûk arasındaki münasebetin esaslarını tespit etmek için sûrenin içinde müstakil bir âyet halinde bir kere daha tekrarlıyor.

Allah'ın (c.c.) insanda hamd ve senâ iştihakını arttıran bu rahmet ve riâyet alâkası, aynı zamanda sevginin ve kalp huzurunun da kaynağıdır. Şu halde bu bol rahmete karşılık hamd etmek fitrî bir vazifedir.

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (Din gününün sahibi var): İnsan hayatında büyük ve derin etkisi olan bu hakikat, âhiretin varlığını esas alan bir rûkündür. “Din günü”ne inanma, İslâm düşüncesinde büyük bir değer taşır. İnsanın kalbine başka bir âlemin varlığını, bir bahçıvanın meyve vermesi için bahçesine diktiği fidan gibi diker, yerleştirir.

“Din gününün sahibi” tabiri, Allah'ın kullarına ihsân ettiği yüce insanlık hakikatleriyle değer bakımından insana lâıyk görülmemeyen, onu kötülüğe yönelten bozuk ve çirkin manzaralar arasında bir tercih noktası, bir yol ayrımıdır.

İslâm'ın bu temel esası insan tasavvurunda tahakkuk etmedikçe, yani uğruna savaşılabileceği, öbür dünyadaki karşılığına güvenerek hak ve hayır yolunda fedakârlık edebileceği başka bir hayatın bulunduğu inanmadıkça, insan hayatı istikamete (Allah'ın yüce yoluna) asla kavuşamaz.

Âhirete iman edenlerle âhireti inkâr edenler şuur, ahlâk, gidişat ve yaptıkları işlerde aynı değildirler. Bunlar rûhî ve ahlâkî yapıları birbirinden tamamen ayrı ve birbirine zıt iki sınıftır. Bunların dünyadaki işleri birbirine uymadığı gibi, âhirette görecekları karşılık da farklıdır.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz): Sûrenin ilk kısımlarındaki itikadî esasların özü, temeli budur. İbadet ancak Allah'a (c.c.) yapılıp ve yardım da yalnız O'ndan istenir.

Bu âyet-i kerîme, bir yanda her türlü ubûdiyetten kurtularak mutlak mânada hür olmayı, öbür yandan da kullara kul olmaktan kurtuluşu simgeler. Batılılar, tabii kuvvetleri emri altına almaya “tabiatı yenmek” derler. Bu tabir ancak Allah’la ve Allah’a teslim olmuş kâinatın rûhuyla alâkasını kesmiş câhiliyet nazariyesinin ifadesidir. Hâlbuki kalbini, Rahmân ve Rahîm olan Allah’a ve rûhunu, Allah’ı devamlı sûrette tesbih eden kâinatın rûhuna bağlayan müslüman, insanın tabiata hâkimiyeti dışında, tabiatla başka alâkaları da olduğuna inanır. Müslüman bütün kuvvetlerin yaratıcısının Allah olduğuna, bunların hepsini bir sırta binâen yaratığına ve bu kuvvetlerin birbirleriyle yardımlaşması gerektiğine inanır.

“Bilir ki bu kuvvetleri kendisinin hâkimiyetine veren, onun sırlarını keşfedip kanunlarına vâkıf olmaya muvaffak kılan ancak Allah’tır. Bu sebeple insana yakışan, tabiat kuvvetlerinden birini emri altına aldığı zaman Allah’a (c.c.) şükretmektir. Çünkü aslında bu kuvvetleri insanın kendisi emri altına almış değil, Allah (c.c.) onun emrine vermiştir, “... **Yerdeki varlıkların hepsini size râm kılmıştır.**” (Câsiye: 13).

Fâtiha Sûresi, İslâm düşüncesinin temel esaslarını, Allah’a (c.c.) ibadet etmek ve O’ndan yardım dilemek sûretiyle O’na yönelmeyi zikrettikten sonra, sûrenin muhtevâsına uygun bir şekilde duâ ile Allah’a (c.c.) teveccüh edip bunların ameli tatbikatına geçiyor: “**Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil.**” Bu hidayet yolunu bilmek ve onda sebat etmek Allah’ın (c.c.) rahmet, hidayet ve himayesinin bir meyvesidir.

Burada Allah’a (c.c.) yönelmek, O’nun yardımcı olduğuna inanmanın neticesidir. Bu ise mü’minin Allah’tan (c.c.) dileyebileceği en büyük yardımdır. Zira doğru yolu bulmak, dünya ve âhîret saâdetine ermenin kâfi teminâtıdır. Bu eriş, esasında insanın, âlemlerin Rabbi olan Allah’a (c.c.) yönelen bütün mevcûdâtın hareketi ile kendi hareketi arasındaki insicamın sırrına fitrî olarak ermesidir.

Âyet-i kerîme, bu doğru yolun vasıflarını en iyi biçimde açıklar: “**Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanların, sapıkların yoluna değil.**” Bu yol Allah’ın (c.c.) kendilerine nimet ihsân ettiği kimselerin yoludur. Yoksa hakkı bildiği halde ondan sapan ve haktan hiç nasibi olmayanların ve bu yüzden Allah’ın gazabına uğrayanların yolu değil.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra Fâtiha Sûresi’nin muhtevâsının taşıdığı ehemmiyet de göz önüne alınırsa bu sûrenin günde en az on yedi defa, kılınan diğer namazların ilave edilmesiyle daha çok sayıda tekrarlanmasının sırrı daha iyi anlaşılacaktır.

FÂTİHA’NIN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Allah (c.c.), Kur’ân-ı Kerîm’i okurken kendisine sığınmamızı emretmektedir: “**Haydi Kur’ân okuduğun (okumak istediğin) zaman o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.**” (Nahl: 98).

Ca'fer-i Sâdık (r.a.), “sığınma” ile alâkalı olarak şunları söyler: “Kur’ân okumadan önce Allah’a (c.c.) sığınmak lazımdır. Çünkü kul yalan, gıybet ve koğuculukla mânen kirlenen dilini sığınmayla temizler. Böylece yüce Allah tarafından indirilen Kur’ân’ı temizlenmiş bir dille okur. Diğer ibadetlerde “Eûzübillahi” demek gerekmez.”

İkinci incelik: Lügatçılara göre “besmele” denildiği zaman akla “Bismillâhir-rahmânirrahîm” gelir. Bu tabir şiirde ve nesirde de meşhurdur. Şiirden bir misâl verelim: “*Kendisine rastladığım sabah Leyla besmele çekti. O, besmele çeken ne güzel sevgilidir.*”³⁸

Kur’ân’ın besmeleyle başlaması, her iş ve söze onunla başlamamız gerektiğini gösterir. Nitekim Ebû Dâvud’un naklettiği bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “**Besmeleyle başlanmayan her iş noksandır.**”

Üçüncü incelik: Bazı âlimlere göre isim müsemma’nın aynısıdır. Bismillah demekle billahi demek arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla isim lafzı besmeleden çıkarılabilir.

Müfessirlerin şeyhi İbn Taberî, yukarıdaki görüşü reddederek şöyle demektedir: “Bu görüş doğru ise “Zeyd’in ismini gördüm, ekmeğin ismini yedim ve ilacın ismini içtim” ifadelerinin de doğru olması lazımdır. Hâlbuki Arap dili ve edebiyatı, bu ifadelerin doğru olmadığını gösterir.”³⁹

Dördüncü incelik: Allah ile ilah kelimeleri arasındaki farkı açıklar. Allah lafzı, mukaddes olan Zât-ı Kibriyâ’ya mahsus bir isimdir. Şimdiye kadar O’ndan başkasına verilmemiştir ve verilemez. Allah lafzı, hak üzere ibadet olunan mânasındadır.

Tapılan mânasına gelen ilah kelimesi hem Allah (c.c.) hem de başka şeyler için kullanılabilir. Tapınma işi hak üzere olduğu gibi bâtil üzere de olabilir. Nitekim câhiliye döneminde Arapların taptıkları putlara ilah kelimesinin çoğulu olan “âlihe” denirdi. Putperest Araplar bunlara bâtil üzere ibadet ederlerdi.

Fakat hiçbir şahıs taptığı bir puta “Allah” adını vermezdi. Hatta câhiliye döneminde putperest bir Arap’a, “Seni kim yarattı?” veya “Yerleri ve gökleri kim yarattı?” diye sorulduğunda, “Allah” cevabını verirdi. Câhiliye döneminde Araplar her ne kadar putlara tapıyorlarsa da yaratma olayını Allah’a (c.c.) bağlarlardı. Kur’ân da buna işaret eder: “**Andolsun ki onlara gökleri ve yeri kimin yarattığını sor-san muhakkak, Allah derler...**” (Lokmân: 25).

Beşinci incelik: Besmelede birçok büyük faydalar bulunmaktadır.⁴⁰ Bunları şöyle sayabiliriz: Bereket, saygı, şeytanı kovma, müşriklere açık muhâlefet... vb.

Müşrikler bir işe başladıkları zaman tapındıkları putları ve diğer mahlûkâtın ismini anarlardı. Besmele çeken mü’min ise Allah’ın (c.c.) birliğini tasdik ile O’nun

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân* 1/97; Şiir Amr b. Rebîa’ya aittir.

³⁹ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi’ü’l-Beyân*, 1/62.

⁴⁰ Alûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, 1/77.

nimetlerini hatırlayarak ve O'ndan yardım isteyerek kendini emniyette hisseder. Bundan başka besmelede Cenâb-ı Hak'a mahsus Allah ve Rahmân gibi iki özel isim vardır.⁴¹

Altıncı incelik: Hamd kelimesinin başına getirilen “el” eki, hamdın bütün çeşitlerini ihtiva etmesi içindir. Âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.), her türlü medhe, hamde, tâzime ve takdise lâyıktır. Hamd kelimesinin el ekiyle kullanılması, ayrıca, sürekliliği yani sonsuza kadar bütün hamdlerin O'na mahsus olduğunu da ifade eder.

Yedinci incelik: Rahmân ve Rahîm sıfatlarının Rab kelimesinden sonra gelmesi, Allah'ın (c.c.) her zaman ve yerde yarattığı bütün insanları esirgeyici ve bağışlayıcı olduğunu, zâlimlikten münezzehe olduğunu gösterir. Bu konuda Ebû Hayyân (rh.a.) şöyle der: “Bu sûrenin başındaki kelimelerin sıralanışında görüldüğü gibi Rab kelimesi efendi, sahip ve mâbud mânalarından hangisini taşırsa taşırsın, Cenâb-ı Hak'ın bir sıfatını dile getirir. Rab sıfatından sonra Rahmân ve Rahîm sıfatlarının gelişi, belâgat ilmine göre en uygun ifadedir. İnsan bir hata veya günah işlediğinde Allah'a (c.c.) karşı af isteyebilme gücünü yine O'ndan alır.”⁴²

İbn Kayyım da şöyle demektedir: “Rahmân ve Rahîm sıfatlarının bir arada gelişinde çok güzel bir hikmet vardır. Rahmân sıfatı Cenâb-ı Allah'tan ayrılmayan bir sıfat, Rahîm ise esirgenenle ilgili bir sıfattır. Rahmân, Cenâb-ı Allah'ın (c.c.) sıfatı, Rahîm sıfatı da rahmet (esirgeme) fiilidir. Cenâb-ı Hak rahmetiyle bütün âlemi esirger. Bunu anlamak için Kur'ân'daki şu âyetlere bakmak yeterlidir: “**O sizi karanlıklardan nûra çıkarmak için üzerinize melekleriyle beraber rahmet edendir. O, mü'minleri çok esirgeyicidir.**” (Ahzâb: 43) “... **Çünkü O, çok esirgeyici, çok bağışlayıcıdır.**” (Tevbe: 117) Buradan da anlaşılıyor ki Rahmân denilince, rahmet sıfatıyla vasıflanan zât anlaşılır. Rahîm dendiği zaman da rahmeti ile her şeyi kuşatan akla gelir.”

Bazı âlimlere göre Rahmân ve Rahîm sıfatlarının her ikisi de aynı mânaya gelir. Sadece Rahîm, Rahmânı kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Müfessirlerden Sabbân ve Celâl (rh.a.) da aynı fikirde olmakla beraber bu görüş zayıftır. Çünkü İbn Cerîr et-Taberî'ye (rh.a.) göre Kur'ân-ı Kerîm'de kendi başına bir mânası olmayan hiçbir fazlalık kelime yoktur. Bu sebeple yukarıda görüşlerini naklettiğimiz âlimlerden görüşü en kuvvetli olanı İbn Kayyım'dır.

Sekizinci incelik: “İyyâke na'büdü ve iyyâke neste'în.” Cenâb-ı Allah bu âyette kullarına hitap ederken üçüncü şahıs yerine ikinci şahsı muhatap almaktadır. Bu da bir iltifattır. Âyetteki hitap üslûbunda insanların nefsinin ve kalbini celbetmek için çok uygun bir ifade kullanılmıştır. İltifat belâgat ilminin bir nevidir.⁴³

⁴¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/18.

⁴² Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Muhît*, 1/19.

⁴³ Belâgat, kelâmın en fasih, en düzgün, en sanatlı ve hâlin muktezâsına en uygun biçimde kullanılmasıdır. Bu konuda ayrı bir ilim dalı (ilm-i belâgat) tedvin edilmiştir. (Mütercim)

Eğer âyet üslûbundaki iltifat olmaksızın okunsaydı “İyyâke na‘büdü ve iyyâke neste‘în” yerine “iyyâhü na‘büdü ve iyyâhü neste‘în” denilirdi. Cenâb-ı Hakk burada belâgat ilminde nükte adı verilen iltifatı yapmıştır. Bunun misâlini Allah’ın (c.c.), **“Üzerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüştan bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri de onlara gâyet temiz bir şarab içirmiştir. (Bütün) bu (nimetler) şüphe yok ki sizin için bir mükâfattır. Gayretiniz makbul olmuştur.”** (İnsân: 21-22) buyruğunda görmek mümkündür. Âyetteki, **“Rableri de onlara gâyet temiz bir şarab içirmiştir.”** ifadesinde üçüncü şahıslara hitap ediliyorken daha sonra “sizin için” denilerek iltifat yapılmaktadır. Cenâb-ı Hakk bazen de hitabı ikinci şahıstan üçüncü şahıslara yönelmektedir. Nitekim, **“O sizi karada ve denizde gezdiren (sebeplerini izhâr eden)dir. Hatta siz gemilerde bulduğunuz, onlar, bunları güzel bir rüzgârla alıp götürdüklerinde (yolcular da) bununla sevindikleri zaman ona şiddetli bir fırtına gelip çatar.”** (Yûnus. 22) âyet-i kerîmesinde **“Siz gemilerde bulduğunuz, onlar, bunları...”** ifadeleri ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçildiğini açıkça göstermektedir. Bu yönelme, iltifatı olanca açıklığı ile gözler önüne serilmektedir.

Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühît* kitabında iltifatla ilgili olarak şöyle der: “İltifat, bir şahsın yüksek vasıflara sahip yanındaki bir şahsa, sanki yanında yokmuş gibi hitap etmesi, sözlerinin sonunda hitabının muhatabının yanındaki şahıs olduğunu izhâr etmesidir. Bundan dolayı “İyyâke”nin istenilen şeye işareti “iyyâhü”den daha tesirlidir.”⁴⁴

Dokuzuncu incelik: “Na‘büdü ve neste‘înü” ifadeleri, “Ancak sana ibadet ederim ve ancak senden yardım beklerim” cümleleri gibi tekil değil, çoğuldur. Burada tekil ile çoğul arasındaki incelik, kulun yüce Allah’ın (c.c.) huzurunda durarak kusurlarını itiraf ile yardım ve hidayet isteğidir. Kul sanki, “Ben zayıf, günahkâr ve âciz bir kulum. Huzurunda dileklerimi arz etmeye lâyık değilim. Ancak diğer âbidlerin arasına girerek onlarla beraber senden dileklerimi isterim. Sen de dileklerimi onların dilekleriyle beraber kabul et. Hepimiz “ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz.” der.

“İyyâke”nin “na‘büdü” ve “neste‘înü” kelimelerinden önce gelmesi tahsis (ibadetin yalnız Allah’a mahsus kılınması) içindir. Abdullah b. Abbâs (r.a.) da “Bu âyetin mânası, biz ibadeti sana yaparız, başkasına değil.” demektedir.⁴⁵

Kurtubî ise “Arap diline göre önemli olan önce söylendiği için ehemmiyetine binâen önce “iyyâke” zikredilmiştir. Araplardan biri diğerine hakaret edince hakarete uğrayan yüzünü başka tarafa çevirirdi. Hakaret eden, “Sana hakaret ettiğim halde neden yüzünü başka tarafa çevirdin?” deyince, “Senden zaten yüz çevirdim.” der. Dikkat edilirse her iki şahıs da önemli olan “sen” kelimesini daha önce

⁴⁴ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Muhît*, 1/24; Kurtubî, *el-Câmi‘ü'l-Ahkâmü'l-Kur‘ân*, 1/145; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1/147.

⁴⁵ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 1/156.

kullanmışlardır. Nitekim kul ve kulluğu ifade eden “na’bûdü” kelimesinin, mâbud olan Allah’a yönelik bir zamir olan “ıyyâke”deki “kef” harfinden önce gelmemesi için önce “ıyyâke” zikredilmiştir. “Sana ibadet eder ve senden yardım beklerim.” cümleleri doğru değildir. Kur’ân’daki ifadeye uymak lazımdır.” diyor.

İbadet yalnız Allah’a yapılır. Yardım da ancak O’ndan istenir, “İyyâke” tabiri âyette ikinci defa tekrarlanmasaydı âyetin anlamı “ibadet yalnız Allah’a yapılır, fakat yardım O’ndan başkasından da istenebilir” gibi anlaşılabilirdi. Böyle bir imajın doğmaması için “ıyyâke” tabiri âyette iki kere tekrar edilmiştir.

Onuncu incelik: Fâtiha Sûresi’nin, **“Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarına, sapıklarınkine değil.”** âyetlerindeki “nimet” Allah’a (c.c.) izâfe edilirken, “gazab” ve “sapıklık” O’na isnad edilmemektedir. Kur’ân-ı Kerîm’deki bu ifade şekliyle de Allah (c.c.) kullarına terbiye öğretmektedir. Buna göre, kötülük takdir yoluyla Allah’tan (c.c.) ise de O’na isnad edilemez.

Cenâb-ı Hakk’ın İbrâhim’in (a.s.) diliyle **“(O Rab) ki beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Bana yediren, bana içiren O’dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur”** (Şu’arâ: 78-80) bize öğrettiğine göre, hastalık aslen O’nun tarafından yaratıldığı halde, “Beni hastalandıran O’dur” yerine, “Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur” denilmesi, insanların Allah’a (c.c.) karşı nasıl bir edep ve terbiye içinde olmaları gerektiğini gösterir.

Yine Cenâb-ı Hakk’ın, mü’min cinlerin diliyle **“Doğrusu biz yerdeki kişilere şer mi murat ediyor, yoksa Rableri için bir hayır mı irâde ediyor bilmiyoruz.”** (Cin: 10) buyruğunda, şerrin yapıcısı olarak gösterilmezken, hayrın O’nun tarafından irâde edildiği açık bir şekilde ifade ediliyor. Bu da göstermektedir ki edep ve terbiye bakımından kötülükler Allah’a atfedilemez. Mü’minlerin Allah’a (c.c.) karşı kulluk vazifelerini yapabilmeleri, iyilik ve güzelliklerin her zaman ve her yerde Allah’tan (c.c.) olduğunu bilmelerine bağlıdır.

FÂTİHA’DAKİ ŞER’Î HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Besmele, Kur’ân’dan bir âyet midir?

Âlimler, **“O, gerçek Süleyman’dır ve O, hakikaten Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.”** (Neml: 30) âyetindeki bismelenin âyetin bir parçası olduğunda ittifak etmişlerdir. Yalnız, bismelenin Fâtiha’dan mı, yoksa her sûrenin başından bir âyet mi olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

Birincisi: İmam Şâfî’nin (rh.a.) görüşüne göre besmele, hem Fâtiha’dan hem de diğer sûrelerin başından bir âyettir.

İkincisi: İmam Mâlik’in (rh.a.) görüşüne göreyse ne Fâtiha’dan bir âyettir ne de herhangi bir sûrenin başından bir âyettir.

Üçüncüsü: İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) görüşüne göre de Kur'ân-ı Kerîm'den tam bir âyettir. Sûreleri birbirinden ayırmak için gönderilmiştir. Fâtiha Sûresi'nden bir âyet değildir.

Şâfiîlerin Delilleri

İmam Şâfiî'nin (rh.a.) kendi mezhep görüşünü ispatlamak için birçok delilleri vardır. Biz, bu delillerden birkaç tanesini özetle aşağıya aktarıyoruz:

Birinci delil: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.v.) naklettiği şu hadîs-i şerîfe dayanır: **“Siz Elhamdülillah! Rabbi'l-alemîn'i besmele ile okuyun. Zira Fâtiha Sûresi, Kur'ân'ın ve kitabın anası olup yedi defa tekrarlanandır. Besmele, Fâtiha Sûresi'nin âyetlerinden biridir.”**⁴⁶

İkinci delil: İbn Abbâs'ın (r.a.) nakline göre Resûlullah (s.a.v.), namaza besmele ile başlardı.⁴⁷

Üçüncü delil: Enes'ten (r.a.), Resûlullah'ın (s.a.v.) namazda nasıl okuduğu soruldu. O da Resûlullah (s.a.v.) namazda çok uzun okurdu, diyerek besmele ile başladı ve **“Hamd olsun, âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, din günün sahibi ve mutasarrıfı Allah'a. Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz, yalnız senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil.”** sûresini okuduktan sonra da “Resûlullah'ın (s.a.v.) okuduğunu ben de size aynen okudum.” dedi.⁴⁸

Dördüncü delil: Enes'ten (r.a.) nakledilen şu hadîs-i şerîftir: Enes (r.a.): “Bir gün Resûlullah'ın (s.a.v.) huzurundaydık. Resûlullah bir ara hafifçe uyudu. Uyanınca tebessüm etti. Biz, seni tebessüm ettiren nedir diye sorunca Resûlullah (s.a.v.): **“Şu anda bana bir sûre nâzil oldu.”** diyerek, **“Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. (Habibim) hakikat, biz sana kevseri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Sana buğz eden (yok mu, işte asıl) zürriyetsiz olan şüphesiz odur.”** Kevser sûresini okudu.” der.⁴⁹

Şâfiîlere göre bu hadis, bismelenin bütün sûrelerden bir âyet olduğuna işaret eder. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), onu Kevser Sûresi ile beraber okumuştur.

Beşinci delil: Şâfiîlerin nakli delilleri kadar akli delilleri de vardır. İmam Şâfiî'nin yazmış olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de besmele, Fâtiha'nın başında yazıldığı gibi, Berât Sûresi'nin dışında bütün sûrelerin başında da yazılmıştır. Bu nüshanın ço-

⁴⁶ Dârekutnî, Abdülhamid b. Ca'fer'den, o da Ebû Bilal oğlundan, o da Saîd Makberî'nin oğlu Saîd'den, o da Ebû Hüreyre'den nakletmiştir.

⁴⁷ Tirmizî.

⁴⁸ Buhârî, Enes'ten rivâyet etmiştir.

⁴⁹ Müslim; Nesâî; Tirmizî ve İbn Mâce; Tirmizî, “Sahîh ve hasen hadistir” demiştir. Hadisin devamı şöyledir: “Sonra Resûlullah **«Kevserin ne olduğunu biliyor musunuz?»** deyince biz cevaben «Allah ve Resûlü bilir» dedik. Bunun üzerine Resûlullah, **«Hakikat o, Allah'ın cennette bana vadettiği bir nehirdir ki onun üzerinde ümmetim kıyamet günü toplanacaktır.»** dedi.” *Cem'ül-Fevâid*, 2/285.

ğaltılarak diğer şehirlere gönderilen sûretlerinin hepsinde de sûrelerin başında besmele yazılıdır.

İmam Şâfiî (r.h.a.) ve benzeri büyüklerin Kur'ân-ı Kerîm'de olmayan şeyleri sûre aralarına yazmayacakları ilmî tevâtürle bilinmektedir. Hatta onlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) zamanında olmayan bir şeyin Kur'ân'da bulunmasını istemedikleri için Kur'ân'ı aşir halinde, sûreleri ve isimlerini harekeli olarak yazmazlardı.

Böyle bir titizlikle yazılan Kur'ân-ı Kerîm'lerde bismelenin Fâtiha'nın ve diğer sûrelerin başlarında yazılması, onun her sûreden bir âyet olduğunu gösterir.

Mâlikîlerin delilleri

Mâlikîler bismelenin Fâtiha'dan ve Kur'ân'dan bir âyet olmadığı konusunda birçok delil getirmektedirler. Bunlardan birkaç tanesini naklediyoruz:

Birinci delil: Hz. Âişe'nin (r.anhâ) "Resûlullah (s.a.v.), namaza tekbirle, kıraate de "Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn" ile başladılar."⁵⁰ sözleridir.

İkinci delil: Buhârî ve Müslim'in Enes b. Mâlik'ten (r.a.) naklen rivâyet ettikleri şu hadîs-i şerîftir: "Ben, Resûlullah (s.a.v.), Ebû Bekr (r.a.), Ömer (r.a.) ve Osman'ın (r.a.) arkalarında namaz kıldım. Onlar kıraate yalnız "Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin" ile başladılar." Müslim'in diğer bir rivâyetine göre: "Onlar, besmeleyi ne kıraatin başında ne de sonunda okurlardı."⁵¹

Üçüncü delil: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.v.) naklettiği şu hadîs-i ku-dsîdir: "Namazı benimle kulumun arasında ikiye ayırdım. Kulum, kendisi ile ilgili kısmında dilediğini benden isteyebilir."

Namaz kılan kul: "Hamd olsun âlemlerin Rabbi olan Allah'a"

Allah (c.c.): "Kulum bana hamd etti."

Kul: "Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla."

Allah (c.c.): "Kulum beni medhetti, övdü."

Kul: "Din gününün sahibidir."

Allah (c.c.): "Kulum benim ululuğumu kabul etti."

Kul: "Yalnız sana ibadet ederiz. Yalnız senden yardım isteriz."

Allah (c.c.): "Bu dilek benimle kulum arasındadır. Kulum benden dilediğini isteyebilir."

Kul: "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil."

Allah (c.c.): "Bu istek de yalnız kulumundur. Kulum benden dilediğini ister."⁵²

⁵⁰ Müslim, Hz. Âişe'den. Müslim, *salât*, 1/357.

⁵¹ Buhârî ve Müslim, Hz. Enes b. Mâlik'ten. Buhârî, *sıfatü's-salât*, 2/188; Müslim 1/299.

⁵² Müslim, Süfyân b. Uyeyne'den, o da Alâ b. Abdurrahman'dan, o da Ebû Hüreyre'den nakletmiştir. Müslim, 1/296; Geniş bilgi için Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/94; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/9.

Mâlikîlere göre hadisteki, “Namazı ikiye ayırdım” cümlesinde geçen “namaz”-dan maksat, Fâtiha Sûresi’dir. Fâtiha Sûresi okunmadan kılınan namazın sahih olmaması sebebiyle hadiste ona namaz ismi verilmiştir. Eğer besmele, Fâtiha Sûresi’nden bir âyet olsaydı, hadîs-i kudsîde zikrederdi.

Dördüncü delil: Besmele Fâtiha Sûresi’nden bir âyet olsaydı, Fâtiha Sûresi’ndeki “Rahmân ve Rahîm” kelimelerinin tekrarlanmaması lazım gelirdi. Bu sûrenin “**Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın ismiyle. Hamdolsun âlemlerin Rabbi olan Allah’a. Esirgeyen ve bağışlayan...**” şeklinde dizilişi demek olurdu ki bu da Kur’ân’ın edebî üslûbuna aykırı olurdu.

Beşinci delil: Bismelenin sûrelerin başında yazılması ve herhangi bir şeyin başlangıcında okunması, Resûlullah’ın (s.a.v.) sünnetine uymak ve bereket içindir. Onun sûrelerin başında tevâtürle yazılması Kur’ân’dan olduğuna tevâtürî bir delil sayılmaz.

Kurtubî, bununla ilgili olarak “Şâfiî ve Mâlikî’nin görüşlerinden en sahihi, İmam Mâlik’indir. Zira, Kur’ân âyetleri ahadî haberlerle tespit olunamaz. Kur’ân âyetlerinin tespit yolu, ihtilâf kabul etmeyen kat’î tevâtürle olur.” der.

İbnü’l-Arabî ise “Âlimlerin bismelenin Kur’ân’dan sayılıp sayılmayacağı hakkındaki münakaşaları, onun Kur’ân’dan sayılmayacağına kâfi bir delildir. Zira Kur’ân âyetleri münakaşa kabul etmez. Nitekim sahih haberler bismelenin Neml Sûresi’nin dışında ne Fâtiha’dan ne de herhangi bir sûreden bir âyet olmadığına işaret ederler. Bizim mezhebimiz (Mâlikî) diğer mezheplere aklın kabul edeceği bir tarzda tercih edilir. Medîne-i Münevvere’de, Resûlullah (s.a.v.) zamanından İmam Mâlik (rh.a.) dönemine kadar besmeleyi Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in sünnetine itibâen hiçbir şahıs okumamıştır. Bu da diğer mezheplerin görüşünü redde kâfidir. Bizim mezhebin görüş sahipleri, bismelenin nâfile namazlarda okunmasına müstehab demişlerdir. Bismelenin okunması hakkında vârid olan hadis ve rivâyetler, nâfile namazlarda kıraatinin müstehab olduğuna işaret eder.”⁵³ demektedir.

Hanefîlerin delilleri

Hanefîlere göre bismelenin Kur’ân’da yazılışı ve ondan bir âyet oluşu, her sûreden bir âyet oluşuna işaret etmez. Nitekim bismelenin gece namazlarında sesli okunmamasını emreden hadisler, onun Fâtiha’dan olmadığını gösterir. Hanefîler, Neml Sûresi’nin dışında Kur’ân-ı Kerîm’den tam bir âyet olduğuna ve sûreleri birbirinden ayırmak için nâzil olduğuna hükmetmişlerdir.

Hanefîlerin görüşünü teyid eden delillerden bir kısmı şunlardır:

Ashâb-ı kirâmdan nakledilen, “Biz, besmele nâzil olana kadar sûrelerin başlangıcını ve sonunu bilmiyorduk.”⁵⁴ sözleri ile İbn Abbâs’tan (r.a.) rivâyet edilen,

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/93; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/20

⁵⁴ Ebû Dâvud, *salât*; Kurtubî, *el-Câmi’ü’l-Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/95.

“Resûlullah (s.a.v.), besmele nâzil olana kadar sûrelerin birbirinden ayrılmasını bilmiyordu. Ancak, besmele nâzil olunca bildi.”⁵⁵ sözleri Hanefîlerin görüşünü takviye ediyor.

İmam Ebû Bekr er-Râzî⁵⁶ ise bu konuda şöyle demektedir: “Âlimler, besmelenin Fâtiha’dan bir âyet olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kûfe kıraat âlimleri onu Fâtiha’dan bir âyet sayarken, Basra kıraat âlimleri saymamışlardır, İmam Şâfiî (rh.a.), besmelenin Fâtiha’dan bir âyet olduğuna, onu terk edenin namazını iade etmesi gerektiğine hükmetmiştir. Şeyhimiz Ebu’l-Hasan el-Kerhî ise besmelenin namazlarda açıktan okunamayacağını söyler. Şeyhin bu sözü, besmelenin Fâtiha’dan bir âyet olmadığına işaret eder. Bizim mezhep âlimlerinin görüşüne göre besmele, sûrelerin başında bir âyet değildir. Çünkü onu namazlarda açıktan okumuyorlar. Besmelenin Fâtiha Sûresi’nden olmaması, başka sûrelerden de olmadığına da işaret eder kanaatindedirler.

“Yalnız İmam Şâfiî (rh.a.), besmelenin her sûreden bir âyet olduğunu söylemiştir. Bu görüşü İmam Şâfiî’den (rh.a.) başka hiçbir âlim söylememiştir. Zira selef arasındaki görüş ayrılığı da besmelenin Fâtiha Sûresi’nden bir âyet olup olmadığı şeklindedir. Nitekim hiçbir âlim, besmelenin sûrelerin başından bir âyet olduğunu kabul etmemiştir.” diyerek sözlerine şöyle devam eder:

“Resûlullah’tan (s.a.v.) rivâyet edilen, **“Kur’ân’da 30 âyetli bir sûre vardır ki okuyucu affolununcaya kadar şefaât eder. Bu sûre, Tebârekellezî bi yedihi’l mülk’tür.”** hadîs-i şerîfi, besmelenin sûrelerin başından bir âyet olmadığına işaret eder. Kıraat âlimleri ile diğer âlimler, Tebâreke Sûresi’nin besmele dışında 30 âyet olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Eğer besmele sûreden bir âyet olsaydı, Tebâreke’nin 31 âyet olması lazım gelirdi. Bu da Resûlullah’tan (s.a.v.) rivâyet edilen hadise aykırı düşerdi. Yine bütün beldelerin kıraat ve fıkıh âlimleri Kevser Sûresi’nin 3, İhlâs Sûresi’nin 4 âyet olduğunda ittifak etmişlerdir. Eğer besmele bu sûrelerden bir âyet olsaydı, Kevser Sûresi’nin 4, İhlâs Sûresi’nin 5 âyet olması lazım gelirdi.”⁵⁷

Yukarıda naklettiğimiz mezhep görüşlerinden tercih edilecek olan Hanefî’nin görüşüdür. Zira baştan sona birbirine muâriz olan iki görüşün (Şâfiî-Mâlikî) ortasıdır. Şâfiîler, besmelenin Fâtiha’dan, hatta her sûreden bir âyet olduğunu savunurlarken Mâlikîler de ne Fâtiha’dan ne de Kur’ân’dan bir âyet olmadığını iddia ederler.

“Herkesin (her kavim ve milletin) yüzünü kendine döndürücü olduğu bir delili vardır.” (Bakara: 148) ilâhî emri, bu şekilde hayırda yarışın mümkün olduğunu göstermektedir.

⁵⁵ Hâkim’in *Müstedrek*’inde, Ebû Dâvud’un İbn İyâs’tan sahih senedle rivâyet ettiği yazılıdır.

⁵⁶ Ebû Bekr er-Râzî, ahkâm âyetlerinin müfessiri Cessâs’tır.

⁵⁷ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/9-11.

Dikkatli bir gözle, sâlim bir zekâ ile besmelenin Kur'ân-ı Kerîm'de tevâtüren yazılışına baktığımız zaman, hiçbir âlimin bugüne kadar ona karşı çıktığı ve inkâr ettiği görülemez. Nitekim ashâb-ı kirâmın Kur'ân-ı Kerîm üzerinde nasıl titizlikle durdukları, hatta her harfi üzerinde dahi inceden inceye araştırma yaptıkları bilinmektedir. Bu da göstermektedir ki besmele, Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyettir. Her sûreden ve Fâtiha'dan bir âyet değildir. Sûrelerin arasını ayırmak için gönderilmiştir. Bu görüşü Abdullah b. Abbâs'tan (r.a.) "Resûlullah (s.a.v.), besmele gönderilene kadar sûrelerin başlangıç ve sonlarını bilmiyordu. Ancak besmele gönderilince bildi." hadisi de teyid etmektedir.

Besmelenin her sûrenin başından bir âyet olmadığını, belâgat kâidelerinden de çıkarmak mümkündür. Çünkü Araplar sözlerinin çok belîğ olması için ifade ve imlâlarının başında değişik üslûplar kullanırlardı. Eğer besmele her sûrenin başından bir âyet olsaydı, bütün sûreler tek bir üslûpla başlardı. Bu ise Kur'ân'ın edebî üslûbunun güzelliğine ters düşerdi.

Mâlikîlere göre, besmelenin Kur'ân'dan bir âyet olduğu tevâtüren sâbit değildir. Öyleyse Kur'ân'dan değildir. Bu görüş İmam Cessâs'ın dediği gibi açık ve tercih olunabilecek bir görüş değildir. Zira bir âyetin Kur'ân'dan oluşunun tevâtüren rivâyet edilmesi gerekir" şeklindeki delil geçersizdir. Bizim için Resûlullah'ın (s.a.v.) yazılmasını emretmesi ve emrinin tevâtüren bize ulaşması kâfidir. Ümmet, Kur'ân'da yazılı olan her şey Kur'ân'dır" diye ittifak etmiştir. Besmele, Kur'ân'da müstakil bir âyettir. Sûrelerin ve kitapların başında yazılması ve okunması hayır ummak içindir. Bütün bu açıklamalar, besmele hakkında gelen bütün nassların mânalarını toplar.⁵⁸

İkinci hüküm: Besmelenin namazda okunmasının hükmü nedir?

Fakîhler besmelenin namazda okunması konusunda birkaç görüşe ayrılmışlardır:

a) İmam Mâlik'e göre besmele yalnız farz namazlardaki Fâtiha ve diğer sûrelerin başında gizli ve açık olarak okunmaz. Farz dışındaki sünnet ve nâfile namazlarda isteyen okuyabilir.

b) İmâm-ı Âzam'a göre besmele namazlardaki her rek'atta Fâtiha Sûresi'nden önce okunur. Diğer sûrelerin başında okumak ise güzeldir.⁵⁹

c) İmam Şâfiî'ye göre besmelenin gizli okunacak yerde gizli, açık okunacak yerde açık okunması farzdır.

⁵⁸ Daha fazla bilgi edinmek isteyenler İbnü'l-Arabî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına, Kurtubî'nin *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına, Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtihü'l-Gayb*'ına ve Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ına bakabilirler. Dârekutnî de besmelenin Kur'ân'dan bir âyet olduğunu gösteren bütün delilleri bir araya toplamıştır.

⁵⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/15; Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/96; İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/7

d) İmam Hanbel'e göre besmele namazda gizli okunur. Açık okunması sünnet değildir.

Adı geçen imamların besmele hakkındaki görüş ayrılıklarının sebepleri birinci hükümde delilleriyle beraber açıklanmıştır. Bu hususta selefin görüşleri arasında da ayrılık vardır.

İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*'inde "Âlimler arasında besmelenin Fâtiha'dan olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bununla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'den (rh.a.) rivâyet edilen iki görüş bulunmaktadır. Birisi, besmelenin Fâtiha'dan olduğunu, dolayısıyla namazda okunmasının farz olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Diğeri ise Fâtiha'dan olmadığını, bundan dolayı namazda okunmasının sünnet olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Bu görüşe yalnız İmam Mâlik (rh.a.) karşıdır. Hatta ona göre besmelenin farz namazlarda okunması müstehab bile değildir.

Besmelenin namazda açıktan okunması da âlimler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Âlimlerin bir kısmı İmam Ahmed b. Hanbel (rh.a.), "Besmelenin namazda açıktan okunması sünnet değildir" görüşünü nakletmişlerdir. Bu görüş Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali ve İbn Mes'ûd'un (r.a.) sözlerine dayanır. İmam Sevrî ve İmâm-ı Âzam'ın görüşleri de bu yoldadır. İmam Şâfiî'ye göre de besmelenin namazda açıktan okunması sünnettir. Bu da Muâviye, Atâ ve Tâvus'un (r.a.) rivâyetine dayanır."⁶⁰ demektedir.

Üçüncü hüküm: Fâtiha'nın namazda okunması farz mıdır?

Fakihler, Fâtiha'nın namazda okunması konusunda iki görüşe ayrılmışlardır:

a) Cumhûra (Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî)⁶¹ göre, Fâtiha'nın namazda okunması sıhhatinin şartıdır. Fâtiha Sûresi'ni bilip de okumayan bir kimsenin namazı sahih olmaz.

b) İmam Sevrî ve İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre namaz Fâtiha okunmaksızın da sahih olur. Namazda Kur'ân'dan üç kısa âyet veya bir uzun âyetin okunması ise farzdır.

Cumhûrun delilleri

Cumhûr, Fâtiha'nın namazda okunmasının farz olduğunu birçok delille ispat etmişlerdir.

Birinci delil: Ubâde b. Sâmit'in (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.v.) naklettiği şu hadîs-i şerîftir: "Fâtiha'yı okumayanın namazı geçerli değildir."⁶²

⁶⁰ İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/7-8'den özetle.

⁶¹ Cumhûr kelimesi, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Tefsîr, Kelâm ve ilh... gibi ilim dallarındaki âlimler topluluğunun çoğunluğuna verilen isimdir.

⁶² *Cem'ü'l-Fevâid*, 1/197. Bu hadîs-i şerîf İmam Mâlik'in (rh.a.) *Muvatta*'ı dışında *Kütüb-i Sitte*'nin hepsinde nakledilmiştir.

İkinci delil: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.v.) naklettiği: **“Her kim namaz kılar da ümmü'l-kitâbı (Fâtiha) okumazsa o namaz noksandır, noksandır, noksandır. Tamam değildir.”**⁶³ hadîs-i şerifidir.

Üçüncü delil: Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) naklettiği şu hadîs-i şeriftir: “Resûlullah (s.a.v.), bize namazda Fâtiha Süresi ile bildiğimiz diğer bir sûre veya bir sûreden birkaç âyetin okunmasını emrettiler.”

Cumhûra göre bu hadîs-i şerîfler, Fâtiha Süresi'nin namazda okunmasının farz olduğuna delâlettir. Zira Resûlullah'ın (s.a.v.) birinci delildeki hadîs-i şerîfi namazın sıhhatli olmayacağına delâlet ettiği gibi, Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledilen ve Resûlullah tarafından üç defa tekrar edilen “o namaz noksandır” ifadesi de Fâtiha okunmadan kılınan namazın noksan ve fâsit olacağını gösterir. Öyleyse Fâtiha'nın namazda okunması farzdır ve sıhhatinin şartlarındandır.

Hanefinin delilleri

İmam Sevrî (rh.a.) ile Hanefî mezhebinin fakîhleri, namazın Fâtiha okunmadan da sahih olacağını Kitap ve Sünnet'ten çıkardıkları delillerle savunurlar. Kitaptan aldıkları delile göre Cenâb-ı Hakk'ın: **“Şüphe yok ki Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden biraz eksik, yarısı, üçte biri kadar ayakta durmakta olduğunu ve senin mâiyetinde bulunanlardan bir zümrenin de (böyle yaptığını) biliyor. Geceyi, gündüzü Allah saymaktadır. O, bunu sizin sayamayacağınızı bildiği için sizi bağışladı. Artık Kur'ân'dan kolay geleni (ne ise onu) okuyun...”** (Müz-zemmil: 20) âyeti, namazda bir miktar okunmasının farz olduğunu gösterir. Âyetteki “okuyun” emri, namazdaki okumaya işarettir. Hiçbir âlim “Bu âyet, gece namazlarındaki okumaya mahsustur” dememiştir. Öyleyse âyetteki “Okuyun” emri yalnız gece namazında okuma değil, bütün namazlarda okunmanın farz olduğunu ifade eder.⁶⁴ Hadîs-i şerîflerden aldıkları delil ise Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledilen şu hadise dayanır: “Bir gün Mescid-i Nebevî'ye bir kişi gelerek namaz kıldı. O kimse namazdan sonra Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek selâm verdi. O kimsenin selâmını aldıktan sonra Resûlullah (s.a.v.), **“Geri dön, namazını yeniden kıl. Zira sen namaz kılmadın.”** buyurdu. O kimse tekrar namaz kılıp Resûlullah'a (s.a.v.) gelince, onu yine namaz kılması için geri çevirdi. Bu şekilde üç defa geri çevrilen kimse Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek “Seni hak yolu üzere gönderenin ismi ile yemin ederim ki bundan daha güzel bir şekilde namaz kılmasını bilmiyorum.” deyince, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, **“Sen namaz kılmak istediğin zaman güzelce bir abdest al. Sonra kibleye dönerek tekbir getir. Bilahare Kur'ân'dan ne biliyorsan onu oku. Daha sonra belini tam eğerek rükû yap. Rükûdan kalkarak dik dur ve daha sonra secde yap. Secdeden kalkarak normal bir oturuşla otur. Daha sonra**

⁶³ Mâlik, *Muvatta*; Tirmizî; Nesâî; *Cem'ü'l-Fevâid*, 1/197.

⁶⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/18.

tekrar secdeye git. Secdeden sonra doğruca ayağa kalk. Benim bu tarif ettiklerimi bütün namazlarında uygula.” buyurdu.⁶⁵

Hanefî fakîhleri, Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledilen, “Resûlullah (s.a.v.) mescide gelen kişiye namazı tarif eden” hadisindeki namaz kılan için **“Kur’ân’dan ne biliyorsan onu oku.”** emri Peygamberisini delil getirerek, namazda Kur’ân’ın neresinden olursa olsun okunmasını, kılanlar için serbest bırakmışlardır. Bu hadis mezhebimizin görüşünü kuvvetlendirdiği gibi, **“Artık Kur’ân’dan kolay geleni okuyun.”** âyeti de Kur’ân’dan belli bir sûre veya âyetin okunmasına değil, sadece namazda herhangi bir âyetin okunmasına işaret eder.

Ubâde b. Sâmit'in (r.a.) rivâyet ettiği hadis, Hanefî âlimlerine göre, namazın bâtil olduğuna değil, sünnet üzere kılınmadığına işaret eder. Onlar, Fâtiha'sız kılınan bir namazın kerahetle sahih olduğuna hükmederler. Bu hadîs-i şerifi, Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadîs-i şerifine benzetirler: **“Evi mescide yakın (komşu) olanın namazı ancak mescidde olur.”** Buradan anlaşılan, mescidde kılınmayan namazın kabul olunmayacağı değil, sadece o namazın mükemmelinin mescidde kılınacağıdır.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edilen hadiste geçen ve üç defa tekrarlanan **“O namaz noksandır.”** cümlesi bizim aleyhimize değil, lehimize bir delildir. Çünkü “noksandır” kelimesi namazın bâtil olduğunu göstermez. Aksine, namazın noksan olarak kabul olunduğuna işaret eder. Eğer câiz (kabul) olunmasaydı ona “namazın noksandır” denilmezdi. Zira bir şeyin eksik oluşu, onun yokluğuna delâlet etmez.

Buraya kadar kısa ve öz olarak cumhûrun ve Hanefîlerin delillerini aktardık. Konuya derin bir nazarla bakıldığı zaman, cumhûrun görüşünün delil bakımından daha kuvvetli olduğu görülür. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâmın gerek farz, gerekse nâfile namazlarda Fâtiha'yı okumaya devam etmeleri Fâtiha'sız bir namazın câiz (doğru) olmadığına işaret eder. Sahih ve sarîh hadîs-i şerîfler bu yoldadır. Resûlullah'ın (s.a.v.) Fâtiha ile ilgili söz ve fiili, onun farz oluşuna kâfi delildir.

Cumhûrun görüşünü kuvvetlendiren delillerden biri de Müslim'in Ebû Katâde'den (r.a.) naklettiği şu hadîs-i şeriftir: “Resûlullah (s.a.v.) bize öğle ve ikinci namazlarını kıldırırdı. Birinci ve ikinci rek'atlarda Fâtiha ile diğer sûrelerden birer sûre okurdu. Öğle ve ikinci namazlarının birinci rek'atları da, ikinci rek'atlarından daha uzun okurdu ve çoğu defa sesini bize duyuracak kadar yükseltirdi. Sabah namazını da aynen böyle kılardı.”

Konuyla ilgili olarak Taberî, “Resûlullah (s.a.v.), namazın her rek'atında Fâtiha'yı okurdu. Eğer namazda Fâtiha okunmazsa namaz câiz olmaz. Ancak namazda Fâtiha'nın âyet ve harf sayısından noksan olmamak kaydıyla diğer bir sûrenin okunması da câizdir.”⁶⁶ der.

Kurtubî ise “Bu delillerden en sahihi, İmam Şâfiî (rh.a.), İmam Ahmed b. Hanbel (rh.a.) ve İmam Mâlik'in (rh.a.) son görüşleridir. Herkes Fâtiha'yı namazın her

⁶⁵ Şeyh Sâyis, *Tefsîrül-Âyâtül-Ahkâm*, 1/13; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/20.

⁶⁶ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ül-Beyân*, 1/64.

rek'atında okumalıdır. Zira Resûlullah'ın “**Fâtiha'yı okumayanın namazı geçersizdir.**” hadis-i şerîfi umûmu ifade etmektedir. Ömer b. Hattâb (r.a.), Abdullah b. Abbâs (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.), Ubâde b. Sâmî (r.a.), Übeyy b. Kâ'b (r.a.), Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) ve Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) gibi büyük sahâbîler de “**Fâtiha'yı okumayanın namazı geçersizdir.**” hadisine dayanarak Fâtiha'nın namazın her rek'atında okunmasının farz olduğuna hükmetmişlerdir. Mü'minlere düşen, her zaman ve her yerde önderlerimiz olan sahâbîlere uymaktır.”⁶⁷ demektedir.

İmâm Fahreddîn er-Râzî'nin görüşü de şöyledir: “Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatı boyunca Fâtiha'yı namazda okuması, onun tarafımızdan namazda okunmasını farz kılıyor. Zira Cenâb-ı Hakk'ın Resûl'üne uyma hususunda, “... **Ona tâbi olun. Ta ki doğru yolu bulmuş olasınız.**” (A'râf: 158) emri vardır. İmâm-ı Âzam (rh.a.), Mugîre b. Şu'be'den (r.a.) rivâyet edilen, fıkıh ve hadis ilmi terminolojisinde “haber-i vâhid” diye vasıflandırılan, “Resûlullah (s.a.v.), bir gün bir kavmin taharet yerine giderek abdest aldı, başının ön kısmına ve mestlerinin üstüne mesh etti” hadîs-i şerîfine dayanarak, “başın bir miktar” (dörtte bir) mesh edilmesi, namazın sıhhat şartındandır.” diye iddia ediyor. Hâlbuki Fâtiha'nın namazda okunması konusunda ilim adamlarının “Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatı boyunca Fâtiha'yı namazda okuduğuna dâir tevâtüren naklettikleri hadîs-i şerîflere rağmen İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin (rh.a.) “Fâtiha'nın namazda okunması, onun sıhhat şartlarından değildir” demesine hayret ediyorum.”⁶⁸

Dördüncü hüküm: İmâma tâbi olan müslüman, Fâtiha'yı okuyacak mı?

Âlimler, “Bir müslüman imama rûkûda yetiştiği takdirde Fâtiha'yı okumasına lüzûm yoktur” görüşünde ittifak etmişlerdir. Zira imamın okuması yeterlidir.

Yine âlimler, imam kıyamda iken ona yetişen bir kimsenin Fâtiha'yı okuyup okumaması konusunda birkaç görüşe ayrılmışlardır.

a) İmâm Şâfiî (rh.a.) ile İmâm Ahmed b. Hanbel (rh.a.) imamın arkasında namaz kılan kimsenin, imam gizli veya açık okusa da Fâtiha'yı gizlice okumasının farz olduğuna hükmetmişlerdir.

b) İmâm Mâlik (rh.a.) ise “Kıraatin gizli olması lazım gelen namazlarda, imama tâbi olan kimsenin gizlice okuması, gece namazları (sabah, akşam, yatsı) gibi açık okunacak namazlarda ise okumaması lazımdır” diye hükmetmiştir.

c) İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (rh.a.) de “Kıraatin gizli veya açık olduğu namazlarda, İmâma tâbi olan kimse onun arkasında okumaz.” demiştir.

⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/119.

⁶⁸ Fahreddîn Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, 1/147.

İmâm Râzî'nin İmâm-ı Âzam'ın (rh.a.) görüşüyle ilgili olarak “Hayret ediyorum” sözünü sarfetmesi, onun mezhep taassubundan doğan bir ifadedir. Yoksa İmâm-ı Âzam (rh.a.) gibi bir büyüğe karşı sarf edilen bir söz değildir. (Mütercim)

Şâfîî ve Hanbelîler, Resûlullah'ın (s.a.v.) üçüncü hükümdeki **“Fâtiha'yı okumanın namazı geçerli değildir.”** hadîs-i şerîfine dayanarak görüşlerini savunurlar. Bu hadîs-i şerîf imamı ve tâbi olanı kapsayan umûmî bir ifadedir. Dolayısıyla açık veya gizli okunacak namazlarda Fâtiha'yı okumayanın namazı sahih olmaz.

İmam Mâlik ise “Namazdaki kıraat gizli olacak türden ise Şâfîî (rh.a.) ile Hanbelî'nin (rh.a.) dayandıkları hadîs-i şerîfe istinâden imama tâbi olan kimsenin namazda Fâtiha Sûresi'ni okuması farzdır. Namazdaki kıraat açık olacak türden ise **“Kur'ân okunduğu zaman derhal O'nu dinleyin, susun. Tâ ki (Allah'ın rahmetiyle) esirgenmiş olasınız”** (A'râf: 204) âyetine istinâden de imama tâbi olanın Fâtiha'yı okuması yasaktır.” diyor.

Kurtubî, İmam Mâlik'ten (rh.a.) şu görüşü nakleder: “Kıraatin açık olması lazım gelen namazlarda, imama tâbi olan kimse Kur'ân'dan hiçbir şey okumaz. Kıraatin gizli olması lazım gelen namazlarda ise Fâtiha Sûresi'ni okur. Eğer okumayı terk ederse hiçbir şey lazım gelmez.”

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (rh.a.) de konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Namazda imama tâbi olan kimse **«Kur'ân okunduğu zaman O'nu dinleyin...»** (A'râf: 204) âyeti ile **«Namazda imamın okuması, kendisine sayıldığı gibi tâbi olanlara da sayılır.»** hadîs-i şerîfine istinâden kesinlikle Kur'ân'dan hiçbir şey okunmaz”⁶⁹

Sözlerine devamla Resûlullah'tan (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi nakleder: **“İmâm kendisine tâbi olunması için imam olur. İmâm tekbir aldığı zaman siz de tekbir alın okuduğu zaman sükût edin ve dinleyin.”**⁷⁰

FÂTİHA SÛRESİNDEKİ TEŞRÎH HİKMETLER

İnsan, Fâtiha Sûresi'nin karşısında korkan bir kulun aczini noksanlıklarını, itiraf ederek durduğu gibi durur. Bu sûre Allah (c.c.) tarafından indirilen bir vahiy ve âlemlerin Rabbi olan Cenâb-ı Hakk'ın bir kelâmıdır. Allah (c.c.) kelâmındaki derin sırları idrak edebilme ve kavrayabilme, insanın kısa aklının çok üstündedir. Hatta insana ne kadar belâgat, zekâ ve derin bilgi verilirse verilsin yine de O'ndaki incelikleri tam anlamıyla kavraması mümkün değildir.

İnsan Kur'ân'ın güzelliğini, yüksek mânalarını ve lafızlar arasındaki uyumun inceliklerini düşündüğü zaman, O'nun benzerini değil, âyetlerinden herhangi birinin mislinin dahi meydana getirilemeyeceğini anlar.

Bu mübârek sûre, kısa ve veciz olduğu gibi Kur'ân'ın bütün mânalarını ve temel maksatlarını ihtiva eder. Dinin aslının ve fûru'larının toplayıcısıdır. Öyle ki akîdeyi, ibadeti, teşrîiyi, hesap ve ceza gününe inanmayı, Allah'ın (c.c.) güzel sıfatlarına imanı, yalnız doğru yola kavuşmanın O'ndan bekleneceği, imanda sâbit kalmanın O'ndan niyaz edileceği, sâlihlerin yolundan gitmeyi, sapıkların ve gazaba uğrayanların yolundan kaçınmayı ve diğer hedef ve maksatları ihtiva eder.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

⁷⁰ Abd b.Humeyd, Câbir'den (r.a.) rivâyet etmiştir.